

VISA VERSA?

Vrijwilligerstoerisme in Kenia: Ontwikkelingswerk of toerisme?

MA Thesis

Door

Eline Holtes

Student number 0504912

Augustus, 2012.

Universiteit Leiden MA Culturele Antropologie en Ontwikkelingssociologie

Supervisor: Dr. Jan Jansen

Dankwoord

Deze thesis is gebaseerd op onderzoek dat gedaan is bij zes ontwikkelingsprojecten. Ik wil bij deze graag al mijn respondenten bedanken die vrijwillig hebben meegewerkt aan mijn interviews en onderzoek en die mij vaak mee op pad namen en nieuwe inzichten aan het licht brachten. De tussentijdse gesprekken met mijn supervisor dr. Jan Jansen brachten me op nieuwe ideeën en invalshoeken en wanneer ik vastliep moedigde hij me aan om te blijven schrijven; ik wil hem graag bedanken voor alle adviezen en inzichten. Een speciale dank gaat uit naar mijn ouders die het mogelijk hebben gemaakt voor mij om deze master te kunnen doen, zowel op financieel als emotioneel gebied. Tenslotte wil ik al mijn vriendinnen en vrienden bedanken die klaarstonden met een luisterend oor, picknicks en adviezen en die nooit geklaagd hebben wanneer ik weer eens een afspraak afzei omdat ik aan mijn thesis wilde werken.

Inhoudsopgave

Dankwoord

DEEL I

Hoofdstuk I. Introductie

Inleiding	5
Structuur en argument	6
Vrijwilligerstoerisme	6
Versterking van het beeld van 'de ander'	9
Rationalisatie van armoede	9
Social Exchange Theory	10
Sending Organisations	11
Research Ecotourism	12
Organisatorische stijlen	13
Onderzoeksmethoden en technieken	14
Focus	16

Hoofdstuk II. Theoretisch kader

Non Governmental Organizations (NGO's)	17
'Harambee'	19
New Policy Agenda (neo-liberalisme)	21
Korte samenvatting	22

Deel II

Hoofdstuk III. De Projecten

Project I&II: Educatie en opvang	23
Project III&IV: Milieu en sanitaire voorzieningen	29
Project V&VI: Gezondheidszorg en voorlichting	35

Hoofdstuk IV. Lokale perspectieven

Opbouw lokale ontwikkelingsprojecten	41
Gender	42
Vrijwilligers of toeristen	43
Aiesec's organisatorische stijl	45
Overbrugging van de culturele kloof	48
Praten over foto's	50
Scenariovragen	53

Deel III

<i>Hoofdstuk IV: Conclusie</i>	55
Bibliografie`	58
Bijlagen	61

Hoofdstuk I Introductie

Inleiding

In de zomer van 2011 heb ik zeven weken vrijwilligerswerk gedaan bij het Mara Children Centre in Mukuru slum, Nairobi. Ik had me opgegeven voor het 'Children Project 2011' van Aiesec, een internationale studentenorganisatie. Na een sollicitatiegesprek en twee workshops volgde een speurtocht door de database naar een project dat mij aansprak. Ik kwam uit bij het Mara Children Centre in Kenia en na een kennismakingsmail werd ik een week later uitgenodigd om bij het centrum als stagiaire te komen werken. Mijn werkzaamheden bestonden vooral uit het praten en spelen met de kinderen, lesgeven, het vinden en benaderen van nieuwe sponsors en het inzamelen van fondsen. Tijdens deze zeven weken heb ik veel gesprekken gevoerd met mensen die bij het centrum werkten en andere vrijwilligers die via Aiesec bij een ontwikkelingsproject in Nairobi aan het werk waren. Hieruit kwam voor mij duidelijk naar voren dat er een verschil was tussen de percepties van vrijwilligers over hun eigen invloed en toevoeging aan het project waar zij voor werkten enerzijds en het beeld dat lokale medewerkers van het project over de invloed van vrijwilligers hebben anderzijds. Terug in Nederland heb ik diverse gesprekken gevoerd met mensen die vrijwilligerswerk in een ontwikkelingsland gedaan hadden en zij waren er allemaal van overtuigd dat zij tijdens hun vrijwilligerswerk een blijvende indruk achterlieten op de lokale bevolking en 'echt iets bereikten', de wereld een stukje 'beter' maakten. Ik begon mij echter af te vragen in hoeverre mensen op lokaal niveau daadwerkelijk profiteren van het werk dat door deze vrijwilligerstoeristen wordt verzet. Aangezien ik voor mijn master CA/OS veldwerk van drie maanden zou moeten uitvoeren leek het mij interessant om het concept vrijwilligerstoerisme verder te onderzoeken.

Na vier maanden college gevolgd te hebben ter voorbereiding op het veldwerk stond ik op 18 december 2011 op Jomo Kenyatta International Airport in Kenia. Zonder bagage (die was helaas in Parijs achtergebleven) begon ik aan mijn drie maanden durende veldwerk in het warme chaotische Nairobi. Ik was blij en opgewonden om terug in Kenia te zijn en alle mensen die ik in de zomer had ontmoet weer terug te zien en ik keek ook, met enige gezonde zenuwen, uit naar mijn eerste veldwerk als antropologe!

Dit verslag is gebaseerd op alle observaties, gesprekken, ontmoetingen, interviews, analyses en discussies die in die drie maanden na mijn aankomstdag hebben plaatsgevonden tijdens mijn veldwerk waarin ik verschillende dimensies onderzocht heb van de volgende hoofdvraag:

Wat is de impact van vrijwilligerstoeristen op lokale ontwikkelingsprojecten in Nairobi, Kenia?

Structuur en argument

Deze thesis bestaat uit zes hoofdstukken die verdeeld zijn over drie delen. Het eerste deel dient om de lezer voor te bereiden. Hoofdstuk I is een introductie waarin het begrip vrijwilligerstoerisme geoperationaliseerd wordt, de debatten rondom vrijwilligerswerk bondig worden weergegeven en de onderzoeksmethoden en technieken worden uitgelegd. Hoofdstuk II geeft achtergrondinformatie over de positie van ontwikkelingsprojecten in Kenia en schetst in grote lijnen de historische processen die de huidige situatie rondom lokale ontwikkelingsprojecten gecreëerd hebben. Hierbij zullen de begrippen NGO, *Harambee* en 'the New Policy Agenda' geoperationaliseerd worden. Deel twee dient om de etnografische data die ik verzameld heb tijdens mijn veldwerk te presenteren en vormt bewijs voor mijn argument. In Hoofdstuk III geef ik een beschrijving van de projecten die ik bezocht heb tijdens mijn veldwerk. Ik geef van elk project een impressie door de omgeving en de doelstellingen van het project evenals de taken en bezigheden van de werknemers die bij het project werken te beschrijven. In hoofdstuk IV volgen resultaten van mijn veldwerk ingedeeld naar de zes thema's van mijn interview: 'opbouw van lokale ontwikkelingsprojecten', 'gender', 'vrijwilligers of toeristen', 'Aiesec's organisatorische stijl', 'culturele kloof', 'scenariovragen' en 'foto elicatie'. Het derde en laatste deel beslaat de conclusie. Hierin geef ik een samenvatting van de door de hoofdstukken heen beschreven informatie en trek ik conclusies betreffende het antwoord op de hoofdvraag.

Vrijwilligerstoerisme

Deze vorm van toerisme is ongeveer een eeuw geleden ontstaan als 'the modern phenomenon of traveling overseas as a volunteer' (Wearing 2004:210). Er zijn tegenwoordig veel mensen die op vakantie gaan en tijdens hun reis iets 'extra's' willen doen in het land van bestemming, door bijvoorbeeld vrijwilligerswerk te doen en mee te werken aan lokale

projecten. Het grootste deel van wetenschappelijke onderzoeken naar deze vorm van toerisme is gericht op de identiteiten, gedragingen, normen en waarden, persoonlijke ervaringen en ontwikkeling van de vrijwilligers (o.a. Wearing 2001, Lepp 2008, Broad en Jenkins 2008, McGehee en Santos 2005, Brown en Morrison 2003). Mijn onderzoek heeft als doel om de andere kant te belichten, namelijk de kant van de gemeenschappen waarin de projecten uitgevoerd worden. Campbell en Grey stellen: *“While it is important to understand the volunteers, they represent only one half of the story and understanding the phenomenon of volunteering in tourism should take into account both the demand and the supply sides of this industry”* (Campbell en Grey 2007:464). Hun onderzoek in Costa Rica kijkt naar de wijze waarop zowel de vrijwilligers als de ontvangende gemeenschap betekenis geven aan vrijwilligers (eco)toerisme. Campbell en Grey hebben zesendertig interviews gehouden en dat vind ik vrij weinig om zowel generaliseerbare uitspraken te doen over de ontvangers als over de vrijwilligers. Ik ben het wel met hen eens dat er meer aandacht moet komen voor de ‘demand side’ van vrijwilligerstoerisme en aangezien ik maar een beperkte tijdsduur had voor mijn onderzoek heb ik ervoor gekozen om mij geheel te richten op de lokale ‘volunteered’ en de wijze waarop deze lokale mensen naar vrijwilligerstoeristen kijken.

Ik probeer met mijn onderzoek aan te tonen in hoeverre vrijwilligerstoeristen ‘nuttig’ werk verrichten. Aangezien dit niet meetbaar is omdat ik niet kan vaststellen hoeveel uren de vrijwilligers gewerkt hebben en dus ook niet hoe hard ze gewerkt hebben, heb ik gemeten hoe de lokale bevolking denkt dat de lokale ontwikkelingsprojecten gefinancierd en georganiseerd worden en hoe zij de bijdrage van de vrijwilligers aan de projecten beoordelen.

Het merendeel van de literatuur over vrijwilligerstoerisme neemt de definitie van Wearing als uitgangspunt: *“The generic term ‘volunteer tourism’ applies to those tourists who, for various reasons, volunteer in an organised way to undertake holidays that might involve aiding or alleviating the material poverty of some groups in society, the restoration of certain environments or research into aspects of society or environment”* (Wearing 2001:1). Deze definitie is voor mijn onderzoek te breed, aangezien ik alleen geïnteresseerd was in vrijwilligers die voorbereid naar Kenia komen om aan een bepaald ontwikkelingsproject mee te werken. Deze vrijwilligers hebben eerst een traject doorlopen via Aiesec, waar ze in hun toelatingsgesprekken betrokkenheid met ontwikkelingswerk moesten aantonen en hun persoonlijke motivatie uiteen moesten zetten voor het project waarbij ze wilden gaan werken. Na de toelating tot Aiesec hebben zij nog minstens twee workshops gekregen over hoe zij het beste kunnen bijdragen aan het specifieke project waarvoor zij gingen werken en over hoe zij zich behoorden te gedragen in het land waar het project plaatsvond, dat wil zeggen een workshop over ‘culturele normen en waarden van het gastland’. Hierdoor kan dus

aangenomen worden dat de vrijwilligers die via Aiesec naar Kenia zijn gekomen, van tevoren zorgvuldig over hun reis hebben nagedacht. De definitie van Wearing schaart iedere persoon die deelneemt aan vrijwilligerswerk terwijl hij of zij aan het reizen is onder de term 'vrijwilligerstoerist'. Bovendien zegt Wearing's definitie niets over het tijdsbestek die de persoon aan een ontwikkelingsproject moet besteden. Dit kan dus ook iemand zijn die maar één middag meewerkt aan een project dat hij of zij toevallig tegenkomt tijdens de reis. Bij de vrijwilligerstoeristen waar ik in geïnteresseerd was voor mijn onderzoek is de minimale duur van het werk zes weken en de maximale duur drie maanden. De definitie van vrijwilligerstoeristen die ik in mijn onderzoek heb aangehouden is als volgt: *een vrijwilligerstoerist is een persoon die via Aiesec in het buitenland als vrijwilliger gaat werken bij een ontwikkelingsproject, die zich heeft voorbereid op dit specifieke project waar hij of zij voor een periode van minimaal zes tot maximaal twaalf weken zal gaan werken en die geïnteresseerd is in ontwikkelingshulp.*

Vrijwilligerstoerisme wordt over het algemeen gezien als een vorm van toerisme waarbij vrijwilligerstoeristen een positieve invloed hebben op de lokale samenleving en vice versa. Wetenschappers hebben verschillende mogelijke positieve voordelen van de vrijwilligerstoerisme sector beschreven, zoals het werk dat de vrijwilligers volbrengen, de inkomsten die lokale gemeenschappen en 'sending organisations' kunnen genereren, het behoud van het milieu dat gepromoot wordt door de sector, de persoonlijke groei die vrijwilligers kunnen ondervinden en de interculturele ervaringen tussen vrijwilligers en ontvangers die kunnen leiden tot een beter begrip tussen verschillende culturen (Guttentag 2009:539).

Naast de vele onderzoeken die zich richten op de positieve kanten van vrijwilligerstoerisme zijn er ook enkele onderzoeken die kritisch onderzoek hebben gedaan naar vrijwilligerstoerisme en naar de mogelijke negatieve gevolgen ervan. Deze mogelijke negatieve gevolgen voor de ontvangende gemeenschap zijn volgens Guttentag: een verwaarlozing van de wensen van de lokale bewoners door onvoldoende betrokkenheid: een belemmering van progressie en de voltooiing van onbevredigend werk door een gebrek aan vaardigheden bij de vrijwilligers: een versterking van het beeld van de 'ander' en de rationalisatie van armoede veroorzaakt door interculturele ervaringen (Guttentag 2009:537). Ik denk dat het van belang is voor mijn onderzoek om wat dieper in te gaan op de twee laatstgenoemde negatieve effecten, namelijk een versterking van het beeld van de 'ander' en de rationalisatie van armoede veroorzaakt door interculturele ervaringen, omdat deze twee effecten interessant zijn gebleken in mijn onderzoek en ik ze in hoofdstuk IV verder bespreek.

Een versterking van het beeld van 'de ander'

Simpson (2004) deed onderzoek naar 'the gap-year' die veel studenten nemen tijdens hun studie of na hun studie en naar de ontwikkelingsprojecten waar deze studenten aan mee werken in dit jaar. Simpson wilde vooral kijken naar wat vrijwilligerstoeristen leren over 'anderen' en hoe de programma's daaraan bijdragen. Hij stelt *"Some volunteers are emphasizing difference and establishing a dichotomy between 'them and us' as opposing 'finding commonality between the developed and developing world'"* (Simpson 2004:688). Veel organisaties die binnen de vrijwilligerstoerisme sector opereren scheppen een beeld van het land waar de vrijwilligers heen zullen gaan dat het 'anders zijn' en de verschillen tussen 'wij en zij' benadrukt. Zo geeft Simpson als voorbeeld uit een van de advertenties van een organisatie die hij onderzocht: *"Brazilians are energetic and joyful"* en *"Bolivians are generally shy and gracious"* (Simpson 2004:682). De organisaties concentreren zich vaak op de behoeften die binnen de ontvangende gemeenschappen spelen, omdat dit van essentieel belang is om het project te laten slagen. Een voorbeeld van een oproep voor vrijwilligerswerk kan bijvoorbeeld zijn: 'Je zult gaan werken met mensen die geteisterd worden door extreme armoede, honger en ziekte en je kunt heel veel bereiken door deze mensen te helpen'. Hiermee wordt het verschil tussen de vrijwilligerstoerist en de lokale gemeenschap extra benadrukt. Dit is ook van toepassing op Aiesec en op veel projecten waar zij vrijwilligers voor zoeken. Ik heb aan Aiesec gevraagd welke advertenties en andere marketingacties zij gebruikt hebben om vrijwilligers voor 'mijn' projecten te werven en ik heb deze advertenties bekeken om zo te zien of ook Aiesec op een bepaalde manier bijdraagt aan het creëren of vergroten van een verschil tussen 'wij' en 'zij'.

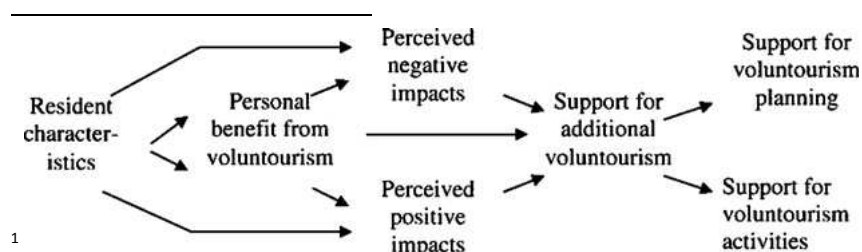
Rationalisatie van armoede

Veel vrijwilligers die naar ontwikkelingslanden gaan om mee te werken aan lokale ontwikkelingsprojecten zijn rijker dan de lokale bevolking en komen (voor het eerst) in aanraking met extreme armoede. Dit kan positieve effecten hebben, zoals het feit dat hun eigen problemen minder erg lijken en zij hun persoonlijke leven beter in perspectief kunnen zien. Veel vrijwilligers zijn erg verbaasd over het feit dat mensen uit de lokale samenleving ondanks de heersende armoede toch vrolijk en gelukkig kunnen zijn of in ieder geval zo overkomen. Guttenberg zegt hierover: *"The 'poor-but-happy' remarks may indicate a rationalization of poverty as a struggle that locals accept"* (Guttentag 2009:546). Ook Simpson heeft het over de 'poor-but-happy attitude': *"This attitude in turn allows material inequality to be excused, and even justified, on the basis that it 'doesn't bother them'"* (Simpson 2004:688). Aan de ene kant zien we dus dat de vrijwilligers vaak beseffen dat zij 'geluk' hebben gehad en dat ze een waardevolle les leren door hun leven in perspectief te

zien. Aan de andere kant kan deze focus op henzelf en niet op anderen tot gevolg hebben dat het gevoel voor sociale verantwoordelijkheid verzwakt en dat zij armoede gaan beschouwen als iets dat rechtvaardig is en geaccepteerd door lokale inwoners. Aangezien ik geen vrijwilligers geïnterviewd heb was het lastiger om te onderzoeken of dit ook daadwerkelijk plaatsvindt of heeft gevonden bij de projecten van mijn onderzoek. Toch kan ik er wel iets over zeggen, aangezien mijn respondenten (onbewust) hints gaven over de houding en het gedrag van de vrijwilligers waar zij mee hebben samengewerkt. Tijdens de interviews was ik erg gespitst op deze hints en heb ik hier direct op doorgevraagd. Zo kan ik een beeld vormen over hoe het gedrag van de vrijwilligers beoordeeld wordt en of de lokale functionarissen het idee hebben dat de focus van de vrijwilligers op henzelf ligt of op de gemeenschap waarin ze bij een project werken.

Social Exchange Theory

McGehee en Andereck (2008) onderzochten de houding van locals tegenover vrijwilligerstoerisme in verschillende kleine gemeenschappen binnen Tijuana, Mexico. Zij stellen dat de houding van lokale gemeenschappen tegenover toerisme een van de meest grondig en systematisch onderzochte onderwerpen binnen toerisme is. Hierbij is meestal een model gebruikt dat probeert om de interactieve effecten te meten van verschillende demografische gegevens van respondenten, de invloed van deze karakteristieken op het beeld dat de respondenten vormen ten opzichte van de impact van toerisme, de steun aan toerisme in het algemeen, en aan specifieke ontwikkelingen binnen toerisme. McGehee en Andereck zijn van mening dat een dergelijke aanpak nodig is om de grote verscheidenheid aan beelden en houdingen tegenover toerisme te meten die binnen iedere gemeenschap bestaan en zij ontwikkelden een soortgelijk model voor hun onderzoek. Als basis hebben zij het model van Perdue (1990) gebruikt en daar twee variabelen aan toegevoegd¹: “*The model*

¹ Dit is het model van Perdue om de houding/mening van residents te meten, in dit geval de mening en houding ten opzichte van vrijwilligertoerisme. De twee variabelen rechts ('support for voluntourism planning' en 'support for voluntourism activities') zijn toegevoegd door McGehee en Andereck en zij hebben de variabele 'afhankelijkheid van toerisme' weggelaten omdat zij niet genoeg gegevens konden vinden over de afhankelijkheid van toerisme in Tijuana. Aan de hand van dit model hebben McGehee en Andereck een vragenlijst opgesteld en deze lijst laten vertalen naar het Spaans. Vervolgens hebben zij een random sample genomen bij twee buurten waar veel vrijwilligersprojecten voorkwamen en uiteindelijk zijn er 260 enquêtes ingevuld, waarvan McGehee en Andereck er 134 als bruikbaar bestempeld hebben.

was modified by adding the two variables of support for voluntourism planning and support for voluntourism activities” (McGehee en Andereck 2008:4). Zij kozen voor een onderzoekspopulatie van locals uit de arbeidersklasse binnen gemeenschappen die elk jaar met vrijwilligerstoeristen te maken hebben. In hun studie baseren zij zich op eerder theoretisch onderzoek naar het onderwerp waarbij zij vooral uitgaan van de ‘social exchange theory’. De definitie van social exchange theory die McGehee en Andereck aanhouden is geformuleerd door Ap: *“a general sociological theory concerned with understanding the exchange of resources between individuals and groups in an interaction situation”* (Ap 1992:668). Dit houdt in dat mensen geneigd zijn positief te staan tegenover acties waar zij van profiteren en negatief staan tegenover acties die verlies en/of schade veroorzaken. Ik verwachtte de social exchange theory (SET) goed te kunnen gebruiken in mijn onderzoek, aangezien er binnen de vrijwilligerstoerisme sector veel vormen van uitwisseling tussen en binnen gemeenschappen en organisaties zijn. Binnen mijn onderzoek heb ik de SET gebruikt om te testen of mensen die persoonlijk baat hebben bij vrijwilligerstoerisme, positief kijken naar lokale ontwikkelingsprojecten en de mensen die een rol spelen binnen deze projecten. Ook heeft SET geholpen om in kaart te brengen in hoeverre de sociologische gegevens van mijn respondenten hiermee in relatie staan: is er een onderscheid gemaakt tussen verschillende visies (positief of negatief) op vrijwilligerstoerisme op basis van sociologische rollen? Uit het onderzoek van McGehee en Andereck kwam naar voren dat alleen ‘opleidingsniveau’ uit de sociologische gegevens een significante variabele was bij het voorspellen van positieve of negatieve houdingen tegenover de gevolgen van vrijwilligerstoerisme (McGehee en Andereck 2008:8). Ik heb me in mijn onderzoek niet alleen op opleidingsniveau gericht maar ook op andere socio-demografische kenmerken zoals leeftijd en geslacht.

Sending organisations

Raymond en Hall (2008) bekeken in hoeverre vrijwilligerstoerisme bijdraagt aan *“cross-cultural (mis)understanding and the reinforcement of cultural stereotypes”* en wat de rol van sending organisations is in het bijdragen aan een beter cross-cultureel begrip. Zij deden dit door tien vrijwilligerstoerisme programmas (VTPs) te onderzoeken waarbij vrijwilligerstoeristen waren aangewezen door ‘sending organisations’. De onderzoekspopulatie lijkt dus erg op mijn onderzoekspopulatie in zoverre dat het om lokale hulpprojecten gaat waarbij door Aiesec toegewezen vrijwilligers werken. Raymond en Hall focussen echter meer op de rol van de sending organisations dan op de houding van de lokale bevolking. Hun onderzoek is toch interessant voor mij, omdat ik aan de hand van de resultaten van mijn veldwerk uitspraken hoop te kunnen doen over Aiesec (als sending

organisation) en de keuzes die zij maken om specifieke vrijwilligers naar bepaalde projecten te sturen. Een van de conclusies die Raymond en Hall formuleren is: *“sending organisations need to carefully consider the type of work in which their volunteer tourists should be involved in when they develop their programmes”* (Raymond en Hall 2008:10). De sending organizations die Raymond en Hall onderzocht hebben hadden voornamelijk vrijwilligers van dezelfde of twee verschillende nationaliteiten. Aiesec daarentegen heeft zeer uiteenlopende nationaliteiten binnen elk project en dit kan natuurlijk van invloed zijn geweest op de resultaten van mijn onderzoek, aangezien verschillende nationaliteiten vaak automatisch verschillende culturen en verschillende normen en waarden met zich meebrengen en mijn respondenten daardoor een andere mening kunnen hebben gevormd over vrijwilligerstoeristen.

Research ecotourism

Clifton en Benson (2006) onderzochten 'research ecotourism' en de gevolgen daarvan op een samenleving in Indonesië. Zij gebruiken de term 'research ecotourism' om te verwijzen naar een vorm van toerisme waarbij vrijwilligers betalen om deel te nemen aan projecten die zich bezig houden met het behoud en het monitoren van de natuurlijke omgeving. Bij deze projecten worden ook vaak dorpen en lokale gemeenschappen betrokken. (Clifton en Benson 2006:241). Deze definitie komt op veel punten overeen met mijn definitie van vrijwilligerstoeristen. Ook Campbell en Grey stellen dat wanneer vrijwilligers werken aan het behoud van het milieu of onderzoeksprojecten die daar mee bezig zijn, vrijwilligerstoerisme vaak overlapt met ecotoerisme (Campbell en Grey 2007:463). De vrijwilligers die Clifton en Benson onderzochten verschillen wel van de vrijwilligers waar mijn onderzoek mee te maken heeft. De vrijwilligers van Clifton en Benson werken over het algemeen een jaar bij de projecten (het gemiddelde van Aiesec vrijwilligers is 4-6 weken). Bovendien zijn de kosten, zonder ticket en verzekeringen en dergelijke, ongeveer 1000-4000 euro bij Clifton en Benson. Dit is veel hoger dan het gemiddelde project in Kenia zou kosten (zelfs wanneer men een jaar zou blijven). De vrijwilligers van Clifton en Benson zijn onder andere studenten, mensen die er een jaar tussenuit gaan, mensen die een carrièrebreak nemen en gepensioneerd. Bij mijn onderzoek gaat het alleen om studenten (andere mensen worden niet toegelaten bij Aiesec). Dit heeft denk ik invloed op het werk dat vrijwilligers (kunnen) verrichten en de manier waarop de lokale bevolking naar de vrijwilligers kijkt, omdat het voor de meeste studenten de eerste keer is dat zij ontwikkelingswerk en vrijwilligerswerk gaan doen en zij vaak nog geen leidinggevende functies hebben bekleed of functies waarbij veel werkinitiatief getoond moet worden. Ook de locaties waar de projecten plaatsvinden zijn anders, omdat de research ecotourism projecten die Clifton en Benson onderzochten vooral

op afgelegen plekken plaatsvonden: “*Such remote regions may be characterised by a greater retention of traditional societal or religious values and norms which may be readily violated by foreign or Western visitors, unwittingly or otherwise*” (Clifton en Benson 2006:242). De gemeenschappen die zij onderzochten waren in alle waarschijnlijkheid minder bloot gesteld aan (westerse) bezoekers dan dat in Nairobi het geval is. Dit kan in zoverre invloed hebben gehad op mijn onderzoek dat mijn respondenten hun mening over vrijwilligers mogelijk koppelden aan eerdere ontmoetingen die zij hebben gehad met andere vrijwilligers of westerse toeristen.

Organisatorische stijlen

Nina Eliasoph geeft in *Making Volunteers* (2011) een etnografisch overzicht van een opkomende organisatorische stijl in Amerika: de Empowerment projecten. Deze projecten proberen maatschappelijke betrokkenheid aan te wakkeren, diversiteit aan te moedigen en het leven van mensen te verbeteren. Eliasoph heeft vijf jaar lang op kritische wijze onderzoek gedaan naar deze projecten en zij omschrijft de nieuwe organisatorische stijl van Empowerment projecten als de ‘open and undefined, up to you to decide whatever’ stijl (Eliasoph 2011: 10). Deze projecten representeren volgens Eliasoph een vorm van ‘neoliberal governance’. De kansen en uitdagingen die door Eliasoph’s Empowerment projecten belicht worden bieden ook voor Aiesec een interessant onderzoeksgebied. Wanneer we Aiesec als een Empowerment project bekijken geeft dat ons de mogelijkheid om vragen te stellen over Aiesecs organisatorische stijl en bestaansredenen. Op het eerste gezicht lijkt de missie van Aiesec moreel aantrekkelijk, maar wanneer we het bekijken vanuit ‘neoliberal governance’ kunnen we kritischere vragen stellen. Aiesec moedigt een proces aan waarin studenten uit hun eigen ‘nationale’ context worden gehaald, om ingesloten te worden in de natie waar zij gaan werken. Dit is een vorm van ‘territorialisation’². Zijn studenten die via Aiesec in het buitenland als vrijwilligerstoeristen stage gaan lopen de ‘plug-in’ vrijwilligers waar Eliasoph voor waarschuwt in haar boek? Zo ja, brengt dit dan schadelijke gevolgen met zich mee voor de samenlevingen waarin zij werken en voor de ontvangers van hun vrijwillige inspanningen? Wie profiteert er nu eigenlijk van de Aiesec ervaring: de vrijwilligers, de ontvangers, de samenleving of de organisatie zelf? Waar men in het verleden

² Anders dan bij de meeste vormen van ‘flow’ gaat deze beweging niet van één punt naar een ander punt, maar is het een meervoudig: van het ene punt naar het andere en weer terug. Dit proces biedt vrijwilligers de kans om zichzelf te herscheppen en herschapen te worden, om een actieve burger te ‘worden’ en ‘gemaakt te worden’ door een ‘improvement scheme’ (Li 2005) en om als verbeterde versie van zichzelf terug te keren naar hun oorspronkelijke lokaliteit en daar sociale integratie te verspreiden. De vraag hierbij blijft wel of deze ‘flow’ van sociale integratie alle leden van de lokale gemeenschap waar de vrijwilligers vandaan komen evenredig bereikt, of dat bepaalde groepen overgeslagen worden.

de projecten voornamelijk kritiekloos omarmde als een fijn alternatief voor de stijve bureaucratie, uit Eliasoph kritiek op de moreel gezien aantrekkelijke missies van Empowerment projecten. Door op deze manier naar de vrijwilligerstoeristen van Aiesec te kijken en naar het werk dat zij verzetten draagt mijn onderzoek bij aan de groeiende kritische literatuur over de gevolgen van globale structurele veranderingen zoals neoliberalisme.

Onderzoeksmethoden en technieken

Mijn onderzoek vond plaats in drie verschillende sloppenwijken van Nairobi, bij zes verschillende lokale ontwikkelingsprojecten. Twee projecten hadden te maken met educatie, twee met gezondheidszorg/voorlichtingsactiviteiten en twee met milieu en sanitaire voorzieningen. Zelf woonde ik in een middenklasse wijk net buiten het centrum van Nairobi, samen met mijn Keniaanse vriend Lee. Dit was een bewuste keuze, want zowel de Nederlandse ambassade, als Aiesec, als mijn lokale sociale netwerk hadden mij afgeraden om in de sloppenwijken te verblijven³. Dit zou teveel gevaren en spanningen met zich meebrengen en ik had het gevoel dat het voor mijn onderzoek van belang zou zijn om me op mijn gemak te voelen en goed uitgerust te zijn. Lee was voor mij een steun en hij bracht veel positiviteit in mijn verblijf, maar ik heb hem inhoudelijk zo weinig mogelijk betrokken bij mijn onderzoek. Hij weet niet welke projecten ik heb onderzocht en hij is dan ook nooit op locatie geweest. Ik heb hiervoor gekozen omdat ik niet wilde dat hij het beeld dat mijn respondenten van mij hadden als onderzoeker zou beïnvloeden⁴. Ik ging elke ochtend met de lokale busjes (matatu's) naar de projecten in de sloppenwijken toe en ik heb in totaal vijfenzeventig interviews gehouden. Daarnaast heb ik veel dagen doorgebracht met het observeren van de projecten en de mensen die aan het werk waren bij deze projecten. Mijn onderzoekspopulatie bestaat uit vijfenzeventig mannen en vrouwen tussen de eenentwintig en vierenvijftig jaar, die allen werkzaam zijn bij een lokaal ontwikkelingsproject in de sloppenwijken van Nairobi.

De projecten die ik tijdens mijn veldwerk onderzocht heb, heb ik alle zes gevonden in de database van Aiesec Nairobi. Ik wilde projecten met verschillende achtergronden (zowel

³ Malinowski in Robben en Sluka (2007:47) stelt dat je als antropoloog 24 uur per dag in het dorp van de 'natives' moet blijven om 'echt' contact met hen te maken en hen te kunnen begrijpen. Dit is deel van de mythe van de almachtige antropoloog die in alle dagelijkse activiteiten betrokken is, aanwezig is gedurende alle seizoenen en ceremonies en de taal van de onderzoeksgroep spreekt. Aan deze mythe kan geen antropoloog tegenwoordig meer voldoen en zolang je je keuzes als antropoloog duidelijk verantwoord kun je juist meer controle over je onderzoek uitoefenen door weg te gaan en weer terug te keren bij de onderzoekspopulatie.

⁴ Ik had deze keuze al in Nederland gemaakt na het lezen van Berremans artikel (2007) die zijn hele gezin over liet komen naar het land waar hij onderzoek deed. Zijn gezin bezocht hem ook in het veld en uit zijn artikel bleek dat dit invloed had op zijn onderzoek en de manier waarop zijn respondenten naar hem keken als onderzoeker. Dit wilde ik voorkomen. Ik wist duidelijk hoe ik mijn 'facework' (Goffmann 1959) wilde vormgeven en dit was één van de keuzes die ik maakte om mijn sociale identiteit in het veld vorm te geven.

in omvang en opzet als in de beoogde doelgroep van het project) en ik heb aan de voorzitter van Aiesec gevraagd welke projecten zij op dat moment (december 2011) hadden lopen. Uit de projecten die hij opnoemde heb ik er zes gekozen. Hierbij lette ik op dat er steeds twee projecten hoorden bij de vakgebieden die ik gekozen had (educatie/gezondheidszorg/milieu). Ik heb dus niet random een keuze gemaakt uit de database, maar er bewust over nagedacht. Bij de projecten zelf heb ik alle lokale medewerkers geïnterviewd en daarbij heb ik dus geen keuze gemaakt om bepaalde mensen wel of niet te interviewen. Op deze manier kon ik een zo compleet mogelijk overzicht verkrijgen van de ideeën die medewerkers van projecten over vrijwilligerstoeristen hebben en heb ik mij niet beperkt tot bijvoorbeeld slechts het beeld dat de leidinggevenden hebben.

In het onderzoek heb ik gewerkt met een semi-gestructureerd interview. Ik heb hiervoor gekozen om zo bij iedere respondent dezelfde vragen te kunnen stellen, maar tegelijkertijd wel de ruimte open te hebben voor meer eigen inbreng en de mogelijkheid tot doorvragen die bij een gestructureerd interview of een enquête ontbreekt. Van tevoren had ik al veel vragen bedacht, maar gaandeweg leerde ik tijdens de interviews waarover ik meer moest doorvragen en toen heb ik ter plekke nog enkele vragen toegevoegd⁵.

Een interessante onderzoeksmethode die ik in mijn onderzoek heb gebruikt is foto-elicitering: het ontlokken van informatie door het gebruiken van beeldmateriaal. Volgens Harper vergroot foto elicitering de mogelijkheden van conventioneel empirisch onderzoek en *“Photo elicitation also produces a different kind of information. Photo elicitation evokes information, feelings and memories that are due to the photograph’s particular form of representation”* (Harper 2002:1). Aan de hand van foto’s wilde ik meer informatie bij mijn respondenten loskrijgen. Ik wilde vragen of zij zelf foto’s van het project hadden en zo ja, of zij konden beschrijven wat er op de foto te zien was. Uit hun beschrijvingen zou ik dan kunnen opmaken hoe zij over de vrijwilligers dachten: stonden de vrijwilligers überhaupt wel op de foto’s, waar stonden ze op de foto: in het midden en duidelijk aanwezig, of juist weggemoffeld in een hoekje, wisten de respondenten zich de namen van de vrijwilligers nog te herinneren, etcetera. Het probleem bleek echter dat geen van de respondenten foto’s hadden van de projecten waar zij voor werkten. Ik heb toen aan Aiesec foto’s gevraagd van vrijwilligers die bij de projecten hadden gewerkt en deze voorgelegd aan mijn respondenten. Ik vroeg hen te beschrijven wie ze zagen, herkenden ze de persoon op de foto? Zo ja, wat was de naam en de functie van de persoon? De gegevens met betrekking tot dit onderwerp zijn beschreven in hoofdstuk IV.

Het interview duurde gemiddeld vijfenveertig minuten en alle interviews zijn in het Engels gevoerd. Ik had ter voorbereiding van mijn veldwerk een cursus Swahili (de nationale

⁵ Zie voor de vragenlijst de Bijlagen blz. 62

taal van Kenia) gevolgd, maar aangezien het Engels van al mijn respondenten zeer goed was en ik Engels veel beter beheers dan Swahili, is de voertaal Engels geworden⁶. Ik heb geen gebruik gemaakt van een taperecorder, maar ik heb tijdens de interviews de antwoorden opgeschreven met pen in een kladblok en deze aantekeningen na afloop direct uitgewerkt.

Voorafgaand aan mijn onderzoek heb ik de ethische code van de AAA⁷ goed doorgelezen en deze heb ik tijdens mijn onderzoek als leidraad gehouden om zo een ethisch verantwoord veldwerk te voltooien. Het belangrijkste voor mij was dat ik me aan de drie kernpunten van de code zou houden en dat zijn: verantwoordelijkheid tegenover de mensen en dieren waarmee je in het veldwerk te maken krijgt, verantwoordelijkheid tegenover de discipline en verantwoordelijkheid tegenover het 'publiek'. Al mijn respondenten werkten vrijwillig mee aan mijn onderzoek en ik heb al mijn respondenten met respect behandeld⁸. Bij de meeste projecten heb ik niet verteld dat ik antropologe ben, maar alleen dat ik aan de Universiteit van Leiden studeer en een onderzoek deed in Kenia. Aan het 'imago' van het vakgebied kan ik dus geen schade hebben toegebracht tijdens mijn onderzoek. Tegenover de wetenschap heb ik zoveel mogelijk mijn best gedaan om goed en controleerbaar onderzoek te doen en alle data heb ik in deze thesis toegankelijk gemaakt zodat toekomstige onderzoekers (of ikzelf!) mijn onderzoek kunnen voortzetten of uitbreiden.

Focus

Het doel van deze thesis is te beschrijven hoe de 'ontvangers' van vrijwilligerstoerisme betekenis geven aan vrijwilligerstoeristen in de context van zes lokale ontwikkelingsprojecten in Nairobi, Kenia.

⁶ Borschgreving (2003) stelt dat we als antropologen de claim dat we andere mensen en hun leven, samenleving en cultuur kunnen begrijpen, alleen overtuigend kunnen neerzetten als deze gebaseerd is op een volledige beheersing van de lokale taal. Ik denk niet dat dit nodig (en/of mogelijk) is. Nairobi is een veeltalig gebied waarin mensen onderscheid maken tussen hun moedertaal, tweede taal en lingua franca. Mensen hebben niet bij elke taal dezelfde taalkundige capaciteiten, maar het Engels werd zodanig beheerst door mijn respondenten dat zij zich duidelijk konden uitdrukken in begrippen en concepten die zowel zij als ik begrepen.

⁷ AAA = Code of Ethics of the American Anthropological Association. Zie Bijlagen blz. 65

⁸ Robben en Sluka (2007:26): *'The "best practice" of fieldwork is ethically grounded, with the free and informed consent of research participants. It is participatory, shaped with the active collaboration of research "participants" rather than "subjects" and conducted with their needs in mind*'. Ik kan mij helemaal vinden in deze definitie van ideaal veldwerk, aangezien ik mijn respondenten als 'echte personen', deelnemers aan mijn onderzoek zag en niet zomaar als iemand die je als een 'container leeg van hun relevante informatie' (Hiller & DiLuzio 2004)

Hoofdstuk II. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk zal ik achtergrondinformatie geven over de huidige positie van ontwikkelingsprojecten in Kenia en de historische trends die hieraan ten grondslag liggen. Hierbij bespreek ik gaandeweg het ontstaan en de uitbreiding van de NGO-sector in Afrika, het Keniaanse verschijnsel 'harambee' en de NPA (New Policy Agenda).

Non governmental organizations (NGO's)

NGO (non governmental organisation) is een veelvoorkomend woord in het vocabulaire van ontwikkelingswerk. NGOs zijn deel van de ontluikende vrijwilligerssector (civil society) en de term NGO wordt gebruikt om elke non-profit organisatie te beschrijven, ongeacht of de organisatie werkt aan welzijn van zijn leden (zoals kredietbanken voor vrouwen), of dat de organisatie diensten aanbiedt aan andere organisaties en/of gemeenschappen, zoals hulporganisaties (Hearn 2002:45). NGO's opereren en ontstaan in theorie, zoals de naam al doet vermoeden, onafhankelijk van de overheid en het zakenleven. In de praktijk zijn de grenzen tussen NGO's en de overheid echter vaag.

De internationale NGO gemeenschap ontstond in Europa en de VS vanuit een missionaire en humanitaire traditie, en als een reactie op de enorme behoeften volgend op WO I en WO II. Een verdere groei vond plaats in de zestiger en zeventiger jaren van de vorige eeuw (Hearn 2002:45). Simons (1995:7) identificeert drie factoren die in deze periode NGO's naar hun centrale positie hebben gebracht. Allereerst was de achtergrond waarin de NGO's tot stand kwamen een decor met een grote publiekelijke bezorgdheid over armoede, gekoppeld aan de opkomst van een populaire vorm van 'third worldism' onder jonge mensen. NGO's waren in staat om een connectie te maken met deze publieke bezorgdheid, ofwel in zijn meer conservatieve apolitieke humanitaire vorm, ofwel in zijn meer radicale gepolitiseerde vorm. Hoe dan ook, in de 1970s waren zij, in de ogen van het publiek, organisaties die vochten voor de behoeften van de armen in de derde wereld tegen de bureaucratische houding van overheden en internationale instituties. Ten tweede vond er een verandering plaats in het klimaat rondom het debat over het internationale ontwikkelingsbeleid. Hierdoor werden NGO's vanaf de zeventiger jaren meer in de spotlights gebracht. Er vond een samensmelting plaats tussen 'rechts' en 'links' doordat zij beide vonden dat de door de staat geleide ontwikkeling niet effectief was en beide op zoek waren naar institutionele alternatieven. Vanuit politiek links gezien zijn NGO's instrumenten die 'gewone' mensen in staat stellen om controle uit te oefenen over het ontwikkelingsbeleid. Vanuit politiek rechts gezien zijn NGO's deel van de private sector die efficiënter is dan de

staat. Ten derde werden in 1974 de eerste tekenen zichtbaar van de eerste wereldwijde recessie sinds het begin van de naoorlogse groei. In deze situatie kwamen westerse overheden steeds meer onder druk te staan om hun uitgaven te verminderen, inclusief hun hulp budgetten. Officiële hulp werd in toenemende mate gekanaliseerd door NGO's omdat zij gezien werden als een goedkoper alternatief, en omdat door het verhogen van hun financiering de critici die protesteerden over het snijden in de hulpbudgetten te verzoenen en 'aan boord werden gehaald'. NGO's werden dus gezien als een oplossing en een geschikte vervanging voor het gefaalde 'top-down' ontwikkelingsbeleid⁹.

De jaren 1980 - 2000 vormden het decor van een NGO revolutie. De tachtiger jaren van de vorige eeuw worden zelfs beschreven als 'het decennium van NGO's' (Hearn 2002:44). Toch was er binnen de literatuur over NGO's weinig inbreng van onafhankelijke wetenschappers. De literatuur werd tot midden jaren 1990 gedomineerd door schrijvers die werkten aan het ontwikkelingsbeleid en die geïnspireerd door neoliberale theorieën hun alternatieve 'bottom-up' model voor ontwikkeling promootten. Vanaf het midden van de jaren 1990 begon een meer kritische literatuur te ontstaan. De machtsrelaties tussen Zuidelijke en Noordelijke¹⁰ NGO's werden beschreven en bekritiseerd en binnen deze bredere historische context stelden enkele wetenschappers dat NGO's gebruikt werden als een nieuwe vorm van kolonisatie¹¹: *'This is a new strategy of global control which now places less emphasis on the state and prioritises direct influence and control over communities through funding NGO's'* (Africa World Review 1994:5, geciteerd in Hearn 2007:3). De kritiek op NGO's vanuit politieke en sociale hoek nam in de jaren 1990 steeds verder toe en dit leidde tot een 'Afrikanisering' van de NGO-sector. De sterk bekritiseerde directe invloed van internationale financiële instituties en internationale NGO's werd vervangen door zelfbestuur van Afrikanen.

Hearn (2007:7) onderscheid vier belangrijke factoren die hebben bijgedragen aan de Afrikanisering van de NGO-sector vanaf 1990: ten eerste werkten internationale NGO's altijd samen met lokale bestaande NGO's of riepen nieuwe lokale NGO's in het leven om een groter draagvlak onder de plaatselijke gemeenschap te hebben. Ten tweede ontstond er een

⁹ Ferguson wijst op de alomtegenwoordigheid van 'transnational governmentality' – 'a kind of government by NGO' where the government does not unfold through a national grid but through 'a patchwork of transnationally networked bits' (Ferguson 2005:380). Li (2005:383) gaat verder in op technieken van transnationaal bestuur door partijen 'beyond the state'. Zij noemt deze technieken 'improvement schemes', die een vorm van bestuur op afstand zijn waarbij samenlevingen het gevoel hebben dat zij zichzelf besturen. Zij zegt: *'Therefore the state is not the sole governor: populations govern themselves along with a range of other actors including social reformers, scientists, missionaries, NGOs and other types of 'experts''* (Li 2005:384).

¹⁰ Hierbij staat het Noorden voor de landen die tot de Eerstewereldlanden behoren en staat het Zuiden voor Afrikaanse(Derdewereld) landen.

¹¹ Ook Gupta en Ferguson (2007) vragen zich af of de koloniale heerschappij een 'nieuwe cultuur' met zich meebrengt in zowel het gekoloniseerde als het koloniserende land, of dat het het idee dat naties en culturen dezelfde vorm hebben omverwerpt. Postkolonialisme brengt de problematische relatie tussen ruimte en cultuur aan het licht, zie hierover Gupta en Ferguson (2007:340) over 'articulatie'.

trend binnen de NGO-sector om fondsen rechtstreeks te verstrekken aan lokale NGO's terwijl de fondsen daarvoor voornamelijk via internationale NGO's werden verstrekt. Dit impliceerde ook een nieuwe rol voor internationale NGO's, zij gingen zich richten op 'capacity building' en de opbouw van de vrijwilligerssector evenals sociaal kapitaal. Ten derde was er sprake van een globale tijdsgeest van democratisering waarin 'the civil society' steeds belangrijker werd in de politieke arena. De NGO's waren belangrijke leden van deze vrijwilligerssector en hierdoor verschoof de aandacht van internationale naar nationale NGO's. Ten slotte had de economische ineenstorting van het continent ertoe geleid dat de deuren openstonden voor internationale NGO's, terwijl de doorgaande socio-economische crisis de materiële voorwaarden creëerden voor de groei van de Afrikaanse NGO-sector. De combinatie van minder beschikbare hulpbronnen en het feit dat de beschikbare hulpbronnen steeds meer de vorm aannamen van buitenlandse hulp, gekanaliseerd door NGO's, leidde tot een situatie waarin ontwikkeling van de NGO-sector diende als een veiligheidsnet voor de Afrikaanse burgers om te kunnen blijven voorzien in hun levensonderhoud onder slechte economische omstandigheden (Hearn 2007:8).

De ontwikkeling van 'the civil society' vanaf de koloniale tijd tot aan de democratische veranderingen in de jaren 1990 heeft sterk bijgedragen aan het saamhorigheidsgevoel onder Afrikanen in sub-Sahara Afrika. Binnen het gemeenschapsleven in Afrika zijn *'indigenous membership-based organisations such as women's savings groups, described in the literature as community-based organisations (CBO's) or grassroots organizations (GRO's) integral to this way of life'* (Hearn 2007:8). De organisaties die in deze quote door Hearn beschreven worden staan in Kenia bekend als *'harambee'* organisaties.

Harambee

Kenia is een multicultureel land met ongeveer vijftig inheemse stammen en diverse uiteenlopende nationaliteiten van voornamelijk Europeanen en Aziaten. In 1963 werd Kenia een onafhankelijke natie en kwam er een einde aan de Britse koloniale heerschappij die vanaf 1895 had geduurd. Kort na de onafhankelijkheid, moedigde de kersverse president Jomo Kenyatta het land aan om vanuit de gemeenschap zelf ontwikkelingsinitiatieven te ondernemen in de geest van *harambee*. Als woord heeft *harambee* (vrij vertaald vanuit het Swahili) de betekenis: "Laat ons onze krachten bundelen". Als concept houdt het in dat er een fundamentele behoefte is aan solidariteit, gezamenlijke inspanning en samenzijn binnen de Keniaanse samenleving. Volgens Kisubi heeft dit tot gevolg dat 'Kenianen een unieke bezorgdheid hebben voor elkaars welzijn' (Kisubi 2012: 155). Hij deed een onderzoek naar

harambee, sociale verandering en modern onderwijs in Kenia en beschrijft verschillende facetten van het *harambee* principe.

De opbouw van een *harambee* project vindt plaats volgens een vast patroon. Mensen binnen een gemeenschap constateren een probleem en komen vervolgens samen om er op informele wijze over te praten. In deze bijeenkomsten, die vaak door lokale ouderlingen worden georganiseerd, worden oplossingen en alternatieve benaderingen van het vastgestelde probleem besproken. Hierna worden lokale overheidsfunctionarissen op de hoogte gesteld en wordt er vaak via hen een aanvraag gedaan voor aanvullende (financiële) steun (Kisubi 2012:156). Er wordt een speciaal comité van vrijwilligers in het leven geroepen die de verantwoordelijkheid voor het slagen van het project draagt. Zo werd er bij het eerste project van mijn onderzoek door de gemeenschap vastgesteld dat er behoefte was aan een basisschool, waarna er een stuk land uitgezocht werd en de benodigde fondsen door de gemeenschap werden aangedragen. Ook werd het eigenlijke gebouw door mensen uit de gemeenschap gebouwd. Op deze manier worden veel problemen binnen gemeenschappen op lokaal niveau verholpen zonder bemoeienis van de overheid.

Politiek gezien vormt *harambee* naast een slogan voor zelfhulpprojecten ook het nationale motto van Kenia. Het was een nationale verplichting voor lokale politici om *harambee* projecten te initiëren of te steunen en de gemeenschappen verwachtten een bijdrage van de politici om het project succesvol af te ronden. Zo werd de deelname aan *harambee* activiteiten een manier waarop de lokale politiek zich identificeerde met het politieke leiderschap op nationaal niveau. Ook creëerden de nationale politieke leiders de mogelijkheid voor lokale leiders om op de voorgrond te treden en konden lokale gemeenschappen zich identificeren met de nationale collectiviteit (Kisubi 2012: 155).

Tijdens de koloniale bezetting werd de Keniaanse cultuur grotendeels genegeerd door de Britten. Sub-Sahara Afrika werd geassocieerd met noties van primitiviteit en bijgeloof. Missionarissen en kolonisten probeerden de 'primitieve' cultuur te vervangen door een buitenlandse cultuur. Na de onafhankelijkheid en geïnspireerd door Kenyatta ontstond er een zoektocht naar een Keniaanse politieke en economische cultuur, gebaseerd op Keniaanse tradities, ook wel Afrikaans socialisme genoemd (Kisubi 2012:158). Dit Afrikaanse socialisme zorgde voor een onderling afhankelijk zorgsysteem, waarbij leden van een lokale gemeenschap gedwongen worden om hun sociale problemen als een team aan te pakken en niet als individuen. Deze manier van leven wordt door de ouders doorgegeven aan de jeugd en wordt met de tijd versterkt. Betrokkenheid en participatie binnen de gemeenschap wordt als een plicht gezien om het welzijn van de gemeenschap te handhaven.

Kenyatta's *harambee* filosofie en het daarbij behorende populistische beleid was bedoeld als een compromis tussen de nieuwe vorm van kapitalisme en het oude idee van

Afrikaanse gemeenschapszin. *Harambee* heeft de onafhankelijke Keniaanse leiders geholpen om een populistisch beleid in te voeren, maar zij waren tegelijkertijd afhankelijk van Westers financieel kapitaal als aanvulling op het nationale budget. Hierdoor moesten zij een economisch liberaal beleid invoeren. Tussen 1964 en 1983 heeft de Wereldbank meer dan 1.5 biljoen dollar geïnvesteerd in Kenia (Kisubi 2012: 158).

New Policy Agenda (neoliberalisme)

Wanneer we kijken naar de internationale ontwikkelingscontext van de afgelopen dertig jaar zien we dat de ontwikkelingpolitiek en ontwikkelingshulp gekenmerkt worden door de New Policy Agenda. Dit nieuwe politieke framework dat eerder in dit hoofdstuk al aangetipt is, draait om de twee zuilen van neoliberalisme¹² en liberale democratische theorie (Hearn 2002:33). Ook Eliasoph (2011) stelt dat de Empowerment projecten die zij onderzocht een vorm van neoliberaal bestuur representeren. Centraal bij neoliberalisme staat een gereduceerde rol voor de staat en een grotere rol voor niet-gouvernementele actoren, onder andere non-governmental organisations (NGOs) en private voluntary organisations (PVOs), ook wel *harambee* initiatieven genoemd.

De vrijwilligerssector (of 'derde sector' beslaat een ruimte tussen de staat en de markt. Deze ruimte bestaat uit verschillende actoren, waardoor er plaats is voor uiteenlopende en gevarieerde ideologieën, normen, waarden, hopen en dromen. In de zin dat deze ruimte gekenmerkt wordt als 'buiten de staat en markt' is het een informele ruimte. In de praktijk worden echter veel vrijwilliger activiteiten en initiatieven toch gelinkt aan de staat en markt¹³.

De kern van de NPA is de afhankelijkheid van markten en de private sector als de

¹² Mitchell (2005) beschrijft waarom een neoliberaal systeem de formule werd voor welzijn. Hij brengt de opkomst van een neoliberale economie in beeld als een overheersend paradigma voor economische en sociale successen. Met 'the Peruvian experiment' als voorbeeld, stelt hij dat economische experimenten leunen op en voortduren door verdere experimenten, waardoor zij de wereld creëren die zij proberen te definiëren. In die zin is een economisch experiment niet 'natuurlijk', gezien het feit dat het '*typically takes advantage of programs, policies and political-economic processes that have arranged the socio-technical World in a way that makes the experimentation possible*' (Mitchell 2002: 318). Hier geeft Mitchell op impliciete wijze toe dat de economie om meer draait dan de markt. Economie kan ook politiek zijn. Deze grenzen zijn vaag en de vrijwilligerssector beslaat dus de morele economie van vrijwilligerswerk, die overlapt met de politieke economie van actief burgerschap en een neoliberale economie van privatisering en decentralisatie (informaliteit).

¹³ Elyachars (2003) bespreking van informaliteit is relevant voor het analyseren van de vrijwilligerssector, waaronder ook Aiesec valt. In Egypte heeft informaliteit de vorm van een informele economie en verwijst naar marginale en illegale praktijken zoals 'squatting' (het kraken van huizen) en kleine workshops ('*rabta*') die door internationale organisaties als micro-ondernemingen bestempeld worden en daardoor legaal gemaakt zijn. Dit proces van institutionaliseren en het in kaart brengen van 'het informele' in Egypte vormt een soort van 'transnational governmentality' opgelegd door actoren binnen en buiten de staat (Elyachar 2003:589). Zoals Elyachar stelt 'the lines between the state, international organisations and the civil society that is assumed to lay outside the state are far fuzzier than we often realise' (Elyachar 2003:595). Deze uitspraak is kenmerkend voor de arena van vrijwilligerstoerisme, want de vrijwilligerssector is ondergebracht in het proces van transnational governmentality en de scheidingslijnen zijn inderdaad zeer vaag.

meest efficiënte mechanismen om economische groei te bewerkstelligen en de meeste diensten aan de meeste mensen te kunnen aanbieden. Overheden horen geen directe aanbieders van diensten te zijn maar moeten in plaats daarvan een 'enabling environment' creëren en behouden (Hearn 2002:45). NGOs worden gezien als actoren die in staat zijn om sociale welzijn services te bieden aan individuen die niet door de markten bereikt kunnen worden tegen lagere kosten en met een hogere kwaliteitsstandaard dan de overheid. Deze flexibilisering brengt onzekerheid met zich mee door het creëren van korte termijn banen (Standing 2011 over het 'precariaat'). Ze laten ook de politieke ondertoon zien bij de ogenschijnlijk apolitieke morele projecten van 'ontwikkeling', 'empowerment' en 'zelfhulp', doordat burgers actief en zelfregulerend worden en 'govern through society' waarbij ze geaccepteerde dominante gedragswijzen en manier van 'zijn' internaliseren (Rose 1996; Li 2005). Eliasoph stelt voor- en tegenstanders van zulke neoliberale zelfhulp projecten tegenover elkaar. Voorstanders claimen volgens haar dat elke gemeenschap bezit heeft dat ze kunnen gebruiken (in plaats van behoeften en gebreken), terwijl tegenstanders claimen dat deze voorstanders arme mensen proberen te hervormen zonder publiek geld aan hen te besteden (Eliasoph 2011:244).

Korte samenvatting

Vanaf de onafhankelijkheid in 1963 en na een toenemende kritiek op het beleid van de Noordelijke NGO's werd de NGO-sector geafricaniseerd. Doordat de nadruk steeds meer op 'the civil society' kwam te liggen ontwikkelde het saamhorigheidsgevoel onder Kenianen zich en gingen *harambee* organisaties en initiatieven een steeds belangrijkere rol spelen binnen het ontwikkelingswerk en de NGO-sector in Kenia.

Hoofdstuk III De Projecten

In dit hoofdstuk zal ik een beschrijving geven van de zes verschillende projecten die ik onderzocht heb en uitleggen hoe de projecten in elkaar zitten. Hierbij staan mijn eigen ervaringen centraal. Wanneer uit dit hoofdstuk leest kunt u zich een duidelijk beeld vormen van de manier waarop ik mijn onderzoek gestructureerd heb uitgevoerd. Ik heb de projecten ingedeeld naar de volgorde waarin ik ze voor het eerst bezocht heb en een driedeling gemaakt aan de hand van de onderwerpen waarin de projecten gespecialiseerd zijn. Het eerste deel zal gaan over de twee projecten die met educatie en opvang te maken hebben. Het tweede deel beslaat het derde en vierde project die zich richten op milieu en sanitaire voorzieningen. Ten slotte beslaat het derde deel de laatste twee projecten die te maken hebben met gezondheidszorg en voorlichting.

Project I & II Educatie en opvang

Project I

Het eerste project dat ik bezocht heb was een weeshuis/basisschool in Mukuru slum. Ik had de avond voor mijn eerste bezoek telefonisch contact gehad met de directeur van het centrum en hij beloofde me op te halen bij een bepaald punt aan de rand van de sloppenwijk. Om bij dit punt te komen moest ik vanaf huis drie verschillende matatu's nemen en tussendoor 20 minuten lopen. Hoewel ik tweeënhalf uur voor het afgesproken tijdstip was vertrokken kwam ik uiteindelijk een halfuur te laat bij het afgesproken punt aan. Gelukkig is dat niets abnormaals in Nairobi en houdt iedereen een flinke marge achter de hand bij het toezeggen van bepaalde tijdstippen. De directeur was er dan ook nog niet en toen ik hem belde zei hij dat hij eraan kwam. Een kwartiertje later kwam er een kleine, gezette, vrolijk kijkende man op me af met een uitgestoken hand en een brede glimlach: "Elina! Welcome to Kenya!". Dit werd op straat bijna elke dag tegen me gezegd ook toen ik al ruim drie maanden in Kenia verbleef, maar dat ter zijde. Ik maakte mijn excuses voor het feit dat ik te laat was en daar moest hij alleen nog maar harder om glimlachen. Hij ging me voor over een smal bruggetje en daarna gingen we zo vaak links en rechts door smalle weggetjes dat ik me af begon te vragen of ik me de weg de volgende keer wel zou kunnen herinneren. Na ongeveer een kwartiertje zag ik een felblauw gebouw tussen de verder vrij kleurloze huisjes uitsteken. Op de muren waren kinderen getekend en allerlei soorten groenten en fruit. Zoals ik verwachtte was dit het centrum en de directeur deed een bepaalde klopp op de deur waardoor de bewaker aan kwam lopen en de poort voor ons opende. Het was net pauze en alle

kinderen waren op de binnenplaats aan het spelen toen wij door de poort naar binnen gingen. Een hele groep kinderen kwam op ons afgerend en pakten de handen van mij en de directeur vast en trokken ons verder richting het 'plein'. De rest van de kinderen stonden om ons heen en moedigden de groep trekkende kinderen aan. Ik vond het wel grappig om zo enthousiast onthaald te worden, maar de directeur had er ineens genoeg van en schreeuwde in het Engels dat de kinderen ons met rust moesten laten. Meteen werden alle handen losgelaten en maakten de kinderen ruimte om ons door te laten. Ik voelde me een beetje ongemakkelijk door die uitval en probeerde de kinderen die mijn handen vast hadden gehouden even glimlachend aan te kijken om te laten zien dat ik het niet erg had gevonden. Binnen in het kantoortje van de directeur moest ik allereerst een gastenboek tekenen en al mijn gegevens invullen. Daarna wilde hij weten hoelang ik al in Kenia was en wat mijn ervaringen tot nu toe waren. Het gesprek ging eigenlijk vooral over koetjes en kalfjes en voordat ik ook maar een vraag kon stellen over het project gaf de directeur aan dat hij de hele middag weg zou zijn. Ik vroeg hem of hij het goed vond als ik rond zou kijken in de klassen en op de binnenplaats en hij zei dat dat geen probleem was. Ik sprak af dat ik de volgende dag weer terug zou komen en dat ik hem zou bellen als ik de weg nog niet alleen kon vinden. Toen vertrok de directeur en zat ik alleen in zijn kantoortje. Het was nog steeds pauze en de leerkrachten zaten in een groepje buiten te kletsen terwijl ze in de richting van de spelende kinderen keken en af en toe iets naar hen schreeuwden. De directeur had me nog niet aan hen voorgesteld, dus ik liep op hen af en stelde me voor en vertelde dat ik in Kenia was om een onderzoek te doen naar lokale ontwikkelingsprojecten in Nairobi. Ook deze leerkrachten vroegen niets over de inhoud van mijn onderzoek, maar waren vooral geïnteresseerd in wat ik tot nu toe van de Keniaanse bevolking vond en van het landschap en het klimaat. Ik vertelde dat ik eigenlijk alleen nog maar in Nairobi was geweest en nog niet veel van de natuur had gezien. Toen ik vertelde dat het in Nederland aan het vriezen was toen ik vertrok, reageerden ze geschokt en wilden ze weten hoe wij dat hier in Nederland kunnen volhouden aangezien de meeste Kenianen het al ijskoud vinden wanneer het minder dan 15 graden is (wat overigens bijna nooit voorkomt). Na dit korte groepsgesprek waarin voornamelijk ikzelf aan het woord was vroeg ik aan de man die rechts van mij zat of ik vandaag misschien mocht observeren in zijn klas. Hij stemde in en toen even later de pauze voorbij was liep ik met hem mee naar het achterste lokaal van de school waarin groep zes les kreeg. De rest van de dag ben ik in deze klas gebleven en tijdens de pauzes heb ik een beetje rondgelopen over het plein en wat gepraat met sommige van de docenten. Toen de lessen afgelopen waren werden er twee meisjes uit de hoogste groep aangewezen die mij naar de bus moesten begeleiden zodat ik niet alleen door de sloppenwijk hoefde te lopen. Dit vond ik wel een fijn idee, want het begon te schemeren en ik wist de weg terug niet meer

alleen te vinden. De volgende dag was ik om 9 uur op het punt waar de directeur me de voorgaande dag had opgepikt en gelukkig kon ik de route dit keer alleen vinden. De bewaker herkende me en liet me binnen en ik werd meteen begroet door de twee meisjes die me de dag ervoor naar de bus gebracht hadden en door de aanwezige leerkrachten. Deze dag heb ik in twee andere klassen geobserveerd en in de pauzes met twee vrouwelijke leerkrachten gesproken. Zij vertelden me dat het centrum in 2002 opgezet was door een paar inwoners uit de Mukuru sloppenwijk als een alternatief voor de publieke scholen waar een uniform verplicht is. Deze uniformen kunnen de meeste van de kinderen uit Mukuru zich niet veroorloven en daarom blijft een groot deel van hen ongeschoold thuis. Het centrum probeert juist deze kinderen van de straat te houden en een beter toekomstperspectief te bieden. In 2003 is het centrum geregistreerd bij de Keniaanse overheid als een non-profit organisatie en vanaf 2005 werkt het centrum samen met Aiesec. Tussen 2005 en 2012 hebben twaalf vrijwilligerstoeristen via Aiesec in het centrum gewerkt. Dit aantal had ik al doorgekregen van Aiesec, maar ik heb het ook nog bevestigd gezien in het gastenboek waar iedereen die het centrum bezoekt zijn of haar naam inschrijft en de gelegenheid van het bezoek noteert. De directeur kwam aan het einde van de ochtend aan en hij gaf me een rondleiding door het deel van het centrum waar ik nog niet geweest was: de keuken waar elke dag voor alle kinderen van het centrum een kleine portie ugali met groenten (als die beschikbaar waren) gekookt werd en de kamers waar een deel van de weeskinderen van het centrum 's nachts sliep. Deze slaapvertrekken waren twee grote kamers met muren van steen, een dak van golfplaten, geen ramen en een vloer van aarde en stenen. Er waren twaalf versleten matrassen beschikbaar waar in totaal 55 kinderen op sliepen. Ik merkte aan de vragen die de directeur mij stelde en bepaalde opmerkingen zoals "zouden mensen in Nederland hier geen geld voor geven als ze dit zouden zien?" dat hij probeerde te polsen of ik misschien voor wat fondsen zou kunnen zorgen. Ik heb toen duidelijk uitgelegd dat ik in Nairobi was om een onderzoek te doen voor de Universiteit en dat ik geen geld of sponsors in mijn nabije omgeving had die nu iets voor het project zouden kunnen betekenen wat betreft geld. Hij reageerde hierop met "misschien in de toekomst wel, als God dat wil" en daarna heb ik hem er nooit meer over gehoord. Ik legde de directeur uit dat ik verschillende projecten zou bezoeken voor mijn onderzoek en dat ik ook graag wat interviews zou willen afnemen met de mensen die bij het centrum werkten. Ik stelde voor dat ik de volgende week terug zou komen en dat we dan zouden kijken wie ik zou interviewen en hij stemde hiermee in. Toen ik de week erna terugkeerde reageerde hij echter verbaasd met "oh je bent echt teruggekomen?" Voor mij was dat vanzelfsprekend aangezien we dat afgesproken hadden maar de directeur legde me later uit dat hij vaak had meegemaakt dat mensen zeiden dat ze terug zouden komen, maar dat uiteindelijk niet deden. Sinds die dag werd hij elke keer dat ik

terugkwam steeds opener, ook over zijn eigen levensdoelen en ervaringen alsof hij me nu begon te vertrouwen. Ik ben in totaal nog negen keer teruggegaan naar het centrum en ik heb alle leerkrachten en de directeur geïnterviewd (in totaal dertien interviews) en daarnaast nog veel geobserveerd en losse gesprekjes gevoerd. De interviews hield ik één-op-één in de opslagruimte van de school, waar een tafel en twee stoelen stonden. De leerkrachten wisten van tevoren op welke dag ze geïnterviewd zouden worden, want de directeur had aan me gevraagd om een lijstje te maken met daarop de dagen dat ik interviews wilde houden. Vervolgens deelde hij ze in aan de hand van het lesrooster. Soms bleef ik een hele dag op het centrum terwijl ik maar één interview van vijfenveertig minuten had, terwijl ik een andere keer alleen de ochtend aanwezig was en dan drie interviews hield. Het rooster werkte goed, want er werd geen enkele keer een interview afgelast. De docenten leken het interview ook belangrijk te vinden want zij kwamen op de dag dat ze geïnterviewd werden door mij in hun mooiste kleren naar het centrum. Ze beantwoordden mijn vragen heel uitgebreid en wilden vaak na het interview nog even doorkletsen over diverse onderwerpen. Nadat ik de laatste docent geïnterviewd had nam ik afscheid en bedankte ik iedereen voor het hartelijke meewerken aan mijn onderzoek. Ze zeiden dat ik altijd welkom was en dat als ik nog verdere vragen had ik zeker moest terugkomen. Twee weken voor mijn vertrekdatum naar Nederland kreeg ik een sms van de directeur dat het centrum een sportdag had georganiseerd en hij vroeg of ik langs wilde komen om de kinderen een beetje aan te moedigen en een hart onder de riem te steken. Helaas had ik die datum al een afspraak bij een ander project gepland, dus ik sms'te de directeur terug dat ik jammer genoeg andere verplichtingen had. Op de dag zelf bleek de respondent die ik zou interviewen echter onverwachts ziek te zijn en toen ben ik alsnog naar Mukuru gegaan. Ik kwam pas aan het einde van de ochtend aan toen de sportdag al lang en breed bezig was, maar de kinderen reageerden erg enthousiast toen ze me zagen en de leerkrachten en directeur zeiden dat ze blij waren dat ik tijd had kunnen maken voor hen. De hele middag heb ik mee gesport en gespeeld en ondertussen op een ontspannen manier nog wat gepraat over ontwikkelingsprojecten in Nairobi in het algemeen en de toekomstplannen voor het centrum. Het was fijn om mijn samenwerking met de mensen van dit eerste project op deze manier af te sluiten, want zij waren erg open en hartelijk voor me geweest.

Project II

Het tweede project dat ik bezocht bevond zich in de Kibera slum, de grootste sloppenwijk van Kenia. De school lag diep verborgen in de sloppenwijk naast een stortplaats voor afval.

Veel van de 600 kinderen die naar de school gaan zijn van deze vuilnisbelt gehaald, waar zij zochten naar voedsel en kleine dingen om te verkopen. De school is opgezet door een vrouw in 1995 en is begonnen met 15 leerlingen. Daarna is de school door de hulp van de gemeenschap en kleine donaties steeds verder uitgebreid. Er bevinden zich nu negen lokalen, een keuken en een kantoortje op het terrein van de school. Het telefoonnummer dat ik via Aiesec gekregen had van de directrice van het project werd niet beantwoord, dus toen heb ik via Aiesec gevraagd hoe ik bij de school moest komen. Ik wilde niet samen met een Aiesec-er gaan, want ik was bang dat de mensen die bij het project werkten me dan zouden aanzien voor een vrijwilligertoerist (die worden op hun eerste dag altijd gebracht door hun 'buddy' van Aiesec). Vol goede moed ging ik daarom op de derde dag van mijn onderzoek richting Kibera en aangekomen bij het begin van de sloppenwijk vroeg ik aan een motorrijder (dat is in Nairobi een vaak gebruikt transportmiddel) of hij mij naar het centrum kon brengen. Gelukkig kon ik mezelf verstaanbaar maken in Swahili en wisten de motorrijders ook allemaal welke school ik bedoelde. Na een tocht van vijftien minuten over een onverharde weg met enorme blubber en putten vol met water (het had de afgelopen nacht geregend) kwamen we aan bij het terrein van de school. Ook dit centrum was blauw geschilderd met vrolijke tekeningen op de muren. De lokalen en de keuken zijn in een vierkant gebouwd waardoor ze een omheining vormen rondom het plein dat in het midden ervan ligt. Er was verder geen omheining of een bewaker aanwezig en ik kon zo het speelplein oplopen. Aangezien ik onaangekondigd kwam was ik een beetje onzeker over wie ik als eerst zou aanspreken en waar ik naar binnen zou gaan, maar ik zag al snel waar het kantoor zich bevond aangezien het de enige lege ruimte was. Alle andere lokalen zaten vol met kinderen die les kregen. Toen ik de deur naar het kantoor bereikte zag ik een vrouw achter een bureau zitten en een man ervoor en zij waren in het Swahili met elkaar aan het praten. Zodra ze mij in het oog kreeg stond de vrouw op en heette me welkom op het centrum. Ze gaf me thee en stelde zichzelf voor als de directrice van de school en de man met wie ze in gesprek was bleek de hoofdleraar te zijn. Ik vertelde dat ik studeerde aan de Universiteit van Leiden en dat ik in Nairobi was om een onderzoek te doen naar lokale ontwikkelingsprojecten, dat Aiesec me over dit project had geïnformeerd en dat ik me afvroeg of zij wilden meewerken aan mijn onderzoek. De directrice vroeg, in tegenstelling tot de directeur van het eerste project, veel inhoudelijke vragen over het onderzoek. Wat zou ik precies gaan doen, hoelang zou het duren en wat zou ik met de resultaten doen? Ik legde uit dat ik graag een paar dagen wilde observeren en daarna de mensen die bij de school werkten wilde interviewen. Ik vertelde ook dat ik meerdere projecten in verschillende sloppenwijken onderzocht en dat ik dus bepaalde dagen bij dit project zou terugkomen en dat ik andere dagen bij de andere projecten zou doorbrengen. De directrice wilde wel meewerken aan mijn onderzoek mits ik

haar als eerste van alle docenten zou interviewen. Dit vond ik geen probleem en dus zegde ik toe. De hoofdleraar gaf me vervolgens een kleine rondleiding over het terrein en ook langs alle klassen. Op het moment was er geen geld voor voedsel, maar normaal gesproken werd er voor de kinderen tussen de middag kithere gekookt vertelde de hoofdleraar. In totaal waren er die dag negen docenten aan het werk, maar er waren nog twee docenten in het team die deze dag afwezig waren. In totaal waren er dus elf docenten en de directrice werkzaam bij het project. Teruggekomen bij het kantoor van de directrice vertelde ze me dat de hoofdleraar vanaf nu mijn aanspreekpunt zou zijn voor mijn onderzoek, omdat zij vaak weg zou zijn voor fondsenwerving en andere activiteiten om de school een grotere naamsbekendheid te geven. De hoofdleraar vertelde me dat ik hem Mike mocht noemen en we wisselden telefoonnummers uit. Tussen de middag gingen de meeste kinderen naar huis en heb ik een uur gepraat met enkele van de docenten. 's Middags werd er gym gegeven op de binnenplaats en heb ik vooral geobserveerd. Rond vier uur ging één van de docenten richting de stad en toen ben ik met haar meegereisd. De volgende dag ben ik van tien uur 's ochtends tot vier uur in de middag op de school geweest en heb ik in drie klassen lessen bijgewoond en in de pauzes met de docenten gepraat. Mike stelde me voor aan de twee docenten die er de voorgaande dag niet waren geweest en hij was vaak aanwezig bij de gesprekken die ik met andere docenten voerde. Toen ik hem vroeg of er een ruimte was waar ik interviews zou kunnen houden stelde hij voor om de keuken te gebruiken aangezien die nu niet gebruikt werd om maaltijden te bereiden. De volgende dag werd ik echter ziek wakker, waarschijnlijk iets verkeerd gegeten, en moest ik mij ziekmelden. Mike reageerde heel begaan en stelde voor dat ik een lang weekend gebruikte om uit te zieken zodat ik de volgende week weer gezond kon beginnen. Ik sprak af dat ik hem via sms zou laten weten wanneer ik weer naar de school zou komen en dat vond hij prima. Na twee dagen knapte ik inderdaad weer op en op maandag ging ik terug naar project I. Op dinsdag en woensdag was ik weer in Kibera en heb ik de eerste vier interviews bij deze school gehouden. Ik merkte dat de leerkrachten in de interviews iets meer teruggetrokken waren dan bij het eerste project en dat zij kortere antwoorden gaven. Door aan het begin van het interview wat meer vragen over het persoonlijke leven van de respondent te stellen, waarover zij veel te vertellen hadden, kwamen de respondenten wat meer los en gingen de interviews soepeler. In de weken daarna ben ik in totaal nog zes keer teruggegaan en heb ik uiteindelijk alle leerkrachten die bij het project werkten geïnterviewd.

Project III & IV Milieu en sanitaire voorzieningen

Project III

Voor het eerste contact met het derde project van mijn onderzoek hoefde ik niet naar een sloppenwijk, want het hoofdkantoor bevond zich midden in het centrum van Nairobi. Dit project was veel groter dan de twee voorgaande projecten die ik bezocht had. De organisatie is opgericht in 1997 en heeft zowel projecten op het platteland als in de sloppenwijken van Nairobi. Het project zet zich in voor een 'groener' Afrika en organiseert workshops in sloppenwijken van Nairobi over planten en vegetatie en zet bij kleine ontwikkelingsprojecten zoals scholen en opvangtehuizen moestuinen op. In de rurale gebieden houden zij zich vooral bezig met de empowerment van vrouwen en het gebruik van duurzame energie bij scholen. Ik had een afspraak met één van de managers van de organisatie en ik had van tevoren het adres van het hoofdkantoor gegoogled dus ik wist waar ik in Nairobi moest zijn, maar ik had niet verwacht dat het zich zou bevinden in een supermodern en groot congres centrum. Dit was een groot contrast met de eerste twee projecten en ik werd bij de ingang gescand en gefouilleerd voordat ik naar binnen mocht. Nadat ik met de lift naar de achtste etage was gegaan kwam ik aan bij het kantoor waar een secretaresse zei dat ik in de hal even kon wachten totdat de manager beschikbaar was. Dit duurde ongeveer een uur en daarna werd ik naar binnen geroepen in een piepklein kamertje waar net een bureau in paste waar een wat gezette man achter zat. Hij gaf me een ferme handdruk en stelde zich voor. Ik mocht hem John noemen en hij begon mij vragen te stellen over mijn leven in Nederland en mijn interesse voor Kenia in het bijzonder. Daarna legde ik hem in grote lijnen uit waar mijn onderzoek op gericht was en hij stelde voor dat ik me vooral zou concentreren op het deel van de organisatie dat zich bezig hield met het organiseren van workshops en het aanleggen van moestuinen in de sloppenwijken. Op dat moment was de meeste aandacht van de organisatie op dat project gericht en het was in volle gang dus John zei dat ik dan ook mee kon gaan naar de sloppenwijken wanneer de workshops gegeven werden en de tuinen werden aangelegd. Ik was het met hem eens dat dit project het beste binnen mijn onderzoek paste omdat ik graag twee projecten op het gebied van milieu en vegetatie wilde toevoegen aan mijn veldwerk. John ging meteen bellen en maakte een afspraak voor mij voor de volgende ochtend met één van de projectleiders. Ook deze afspraak vond plaats in het hoofdkantoor en dus bevond ik me de volgende ochtend op de afgesproken tijd in dezelfde hal als waar ik de voorgaande ochtend op John had gewacht. De projectleider kwam een halfuurtje te laat ("african timing") en hij maakte een hele rustige

indruk. Zijn naam was Matt en hij nam me mee naar een klein kantoortje waar alle muren volhingen met posters over het project. Ik stelde me voor en legde uit dat ik een onderzoek deed naar lokale ontwikkelingsprojecten. Hij was zeer geïnteresseerd en vroeg aan mij of ik alleen interviews wilde doen of dat ik ook wilde meelopen met het project. Het leek mij juist erg interessant om te zien wat het project precies inhield 'op de grond' en naast interviews ook een paar dagen te observeren. Matt vertelde dat er de aankomende week bij een school in Kibera een tuin zou worden aangelegd en dat er de daaropvolgende twee dagen een workshop zou worden georganiseerd voor de leerkrachten en enkele uitgekozen leerlingen zodat zij de tuin goed zouden kunnen onderhouden. Ik wilde hier graag bij zijn en Matt zei dat hij de eerste dag ook aanwezig zou zijn en legde me uit hoe ik er zou moeten komen. Het was dicht bij de locatie van het tweede project en ik was ondertussen bekend met de matatus die ik nodig had om in Kibera te komen. Hierdoor kon ik het vrij makkelijk vinden en op de dag dat de tuin werd aangelegd stelde Matt me voor aan alle medewerkers van zijn organisatie en ook aan de mensen die bij de school werkten. Deze eerste dag kon ik moeilijk een onderscheid maken tussen beide partijen omdat ze samenwerkten, maar na een dag van intensief observeren had ik in de gaten wie voor het project werkten en wie voor de school werkten. Het was interessant om te zien dat de kinderen én de leerkrachten ontzettend enthousiast reageerden toen er een paar groene bladeren en planten geplant waren op hun binnenplaats. Er werd een hek omheen geplaatst en een watertank met slang binnen bereik van de nieuwe moestuin gezet. De volgende dag waren er twee dezelfde mensen van het project aanwezig, maar ook twee personen die ik de vorige dag nog niet had gezien. Zij kwamen de workshop geven. Er waren in totaal negen docenten op de school en een directeur. Hiervan deden vier docenten mee aan de workshop samen met elf uitgekozen kinderen uit verschillende klassen. De workshop bestond uit een algemene uitleg over groenten, fruit en kruiden en de omstandigheden waarin zij het best groeiden. Daarna werd er meer specifiek uitgelegd hoe de geplante kruiden en groenten onderhouden moesten worden. Met een rollenspel werd de eerste workshop afgesloten. Na de workshop reed ik mee met de medewerkers van het project en gingen we langs een andere school in een wat verder afgelegen deel van de Kibera sloppenwijk. Matt had een tip gekregen dat hier dringend behoefte was aan hulp van het project en we gingen een kijkje nemen om te zien of dat ook daadwerkelijk het geval was. De medewerkers spraken met het hoofd van de school, liepen een rondje over het terrein, stelden vragen en maakten aantekeningen. Na een uur gingen we weer weg en in de auto bespraken Matt en de andere medewerkers de net bezochte school. Ze waren het erover eens dat de school duidelijk wat 'groen' kon gebruiken en één van de medewerkers zei dat ze de week erna een rapport bij Matt zou inleveren over de school met een aanvraag voor hulp erin verwerkt. Matt zette mij in de stad

af en vroeg mij hoe ik nu verder wilde met mijn onderzoek. Ik vertelde hem dat ik graag de volgende dag aanwezig wilde zijn bij de tweede workshop en dat ik in de komende weken ook graag hem en zijn collega's wilde interviewen. Hij zei dat hij de volgende dag niet aanwezig zou zijn maar dat ik aan het einde van de week bij hem op het hoofdkantoor een lijst kon ophalen van medewerkers en dat ik die kon bellen voor een interview. De volgende dag ging ik alleen naar de school in Kibera en de vier medewerkers van het project waren er ook. De workshop van deze dag was vooral gericht op de kinderen om een verantwoordelijkheidsgevoel ten opzicht van de tuin te creëren en op spelende wijze de kennis die ze de dag ervoor hadden ontvangen in de praktijk te brengen. De workshop was aan het einde van de ochtend klaar en daarna reisde ik samen met één van de vrouwelijke medewerkers (Lisa) naar de stad. De rit kostte ons ongeveer anderhalf uur en in die tijd ben ik veel te weten gekomen over het project en over Lisa zelf. We wisselden telefoonnummers uit en ik beloofde haar te bellen voor een afspraak om haar te interviewen. Aan het einde van de week kreeg ik van Matt de lijst met medewerkers en hun telefoonnummers en in de weken erna heb ik achttien interviews afgenomen. Sommige daarvan (onder andere met Matt) vonden plaats op het hoofdkantoor in een klein kamertje, maar de meeste interviews hield ik op de locatie van de projecten tijdens en na het aanleggen van de tuinen en na de workshops. Alle scholen hadden wel een klein kamertje beschikbaar en bij twee scholen mocht ik in het directiekantoor mijn interviews afnemen. Ik heb alle medewerkers van het tuinenproject voor scholen geïnterviewd, behalve één vrouwelijke medewerkster die zwanger was en een zwangerschapsvergiftiging had waardoor zij niet beschikbaar was.

Project IV

Project nummer vier had ongeveer dezelfde structuur als het derde project. Het was een organisatie die zich bezig hield met het graven van waterputten en het verbeteren van sanitaire voorzieningen in de sloppenwijken. Het hoofdkantoor zat in het centrum van Nairobi en was makkelijk te vinden voor mij. Ondertussen was de vierde week van mijn onderzoek aangebroken en had ik al een paar interviews gedaan bij de eerste projecten en flink wat dagen geobserveerd. Ik had een afspraak met de directrice van de organisatie in het hoofdkantoor en toen ik daar aankwam was zij al aanwezig. Ik mocht meteen doorlopen naar haar kantoor en zij begroette me hartelijk. Ze had via Aiesec gehoord dat ik een onderzoek deed naar lokale ontwikkelingsprojecten en ze wilde graag weten waar ik precies in geïnteresseerd was. De directrice heette Grace en ze vertelde me dat ze was opgegroeid in een sloppenwijk en door een donatie van een Amerikaan naar de middelbare school en

daarna naar de universiteit had kunnen gaan. Toen ze afgestudeerd was wilde ze meer mensen uit de sloppenwijken van Nairobi een dergelijke toekomst bieden en daarom heeft ze in 1998 deze organisatie opgezet. Het begon heel kleinschalig met het graven van een waterput bij haar oude basisschool. Hierna kwamen steeds meer projecten waarbij ze waterputten liet graven en via de Amerikaanse man die haar opleiding had betaald ging ze enkele sponsors werven waardoor ze steeds meer projecten kon uitvoeren en meerdere mensen in dienst kreeg. Met Grace erbij inbegrepen werken er nu twaalf mensen voor de organisatie. Sinds 2000 werkt ze samen met Aiesec, die de organisatie van vrijwilligerstoeristen voorziet. Grace vertelde me dat er op dit moment twee waterputten gegraven werden, allebei in Mathare slum. Bij één van de projecten werd ook een toiletblok gebouwd. Grace vroeg me of ik bij beide projecten wilde kijken en ik stemde in. Ze was deze week erg druk, excuseerde ze zich, maar aan het begin van volgende week zou ze wel tijd hebben om met mij mee te gaan en om me voor te stellen aan de andere medewerkers van de organisatie. Ik vond dat geen probleem, want dan kon ik deze week gebruiken om bij de eerste drie projecten nog wat interviews af te nemen. Toen ik op het punt stond om afscheid te nemen kwamen er twee mannen binnen in het kantoor en zij praatten even met Grace. Ze spraken Engels dus ik kon volgen waar het over ging. Ze hadden het over het project waar zowel een waterput werd gegraven als waar ook een toiletblok werd gebouwd. Er waren wat problemen met de rechten van de grond en ze waren gevraagd om te stoppen met graven. Grace werd verzocht om de directeur van het weeshuis waar de put bij werd gegraven te bellen om uit te zoeken wat er precies aan de hand was. Ze stelde de twee mannen aan me voor en gaf me daarna haar e-mailadres en mobiele nummer. Ze verzekerde me dat dit probleem vaker opspeelde, maar dat het gewoonlijk ook snel weer opgelost was en dat we dus zoals gepland de daaropvolgende maandag naar het project zouden gaan. Mocht iets dat verhinderen dan zou ze me bellen. Op zondagavond had ik nog niets gehoord, maar om onze afspraak nogmaals te bevestigen besloot ik om Grace zelf even te bellen. Ze vertelde dat het probleem was opgelost en we spraken om acht uur 's morgens af bij het hoofdkantoor. Ik was nog nooit in de Mathare sloppenwijk geweest en het was een flinke reis met twee busjes en een wandeltocht van 35 minuten. Het weeshuis waar de waterput bij werd gegraven verschaftte onderdak aan ongeveer 300 kinderen en lag aan de rand van de sloppenwijk. De waterput moest 20 meter diep worden en op dit moment zaten ze op de vijf meter. Er waren zeven mensen aan het werk, allemaal werkzaam bij de organisatie van Grace. Toen zij even pauze hielden stelde Grace me aan iedereen voor en er werd meteen gevraagd of ik ook kwam helpen graven. Grace begon te lachen en ze zei dat ze mij daar niet mee lastig moesten vallen, dat ik een onderzoek deed naar lokale ontwikkelingsprojecten en dat ik hun allemaal eens flink aan de tand zou voelen later die

week. De gravers keken me even onderzoekend aan en ik glimlachte. Daarna lachten zij ook en kregen ze in de gaten dat Grace een grapje maakte. Grace en de directeur van het weeshuis namen me mee naar het kantoor van de directeur en ze legden me uit hoe het graven van de put verder in zijn werk zou gaan en wezen me op de grond waar over drie weken het toiletblok gebouwd zou worden. Ik stelde de directeur wat vragen over het weeshuis en over de manier waarop het opgezet was en ik kreeg een kopje thee aangeboden. Later die dag liep ik een poosje over de binnenplaats van het weeshuis en sprak ik met enkele docenten. Ook heb ik een poosje gezeten en de gravers geobserveerd. Rond drie uur zei Grace dat ze ervandoor moest en ze vroeg me of ik met haar mee wilde reizen. Ik stemde in en ze vroeg me tijdens de terugreis het hemd van mijn lijf over alles wat ik tot nu toe gezien had bij het project. Ik probeerde te bedenken waar ik de werknemers zou kunnen interviewen, maar ik kon niet echt een geschikte plek bedenken behalve het hoofdkantoor. Ik vroeg me alleen sterk af hoe vaak zij daar zouden zijn en of ze dan wel tijd zou hebben of willen maken om met mij te praten. Grace kwam onverwachts met de oplossing toen ze vertelde dat ze eens per week een vergadering hielden om lopende projecten te bespreken en mogelijke valkuilen vroegtijdig op te lossen. Dit vond altijd plaats op de vrijdagochtend in het hoofdkantoor. Ik wilde graag van deze situatie gebruik maken en ik vroeg Grace of ik misschien bij de aanstaande vergadering aanwezig mocht zijn en of ik dan ook meteen een paar interviews met de medewerkers zou mogen houden. Zij ging daarmee akkoord en vertelde dat de meeting om negen uur zou beginnen en afhankelijk van het aantal problemen bij de projecten en de input van de medewerkers duurde het gemiddeld anderhalf tot twee uur. Zij zou de medewerkers van tevoren inlichten dat ik hen na de vergadering wilde interviewen. De volgende dag gingen Grace en ik naar het andere project in Mathare waar bij een buurthuis en opvangcentrum een waterput werd gegraven. Hier waren vijf mensen van de organisatie aan het werk en een paar vrijwilligers uit de gemeenschap zelf. Grace introduceerde me net als de voorgaande dag bij de medewerkers en ik stelde mezelf voor als een studente uit Leiden die een onderzoek naar lokale ontwikkelingsprojecten deed. De medewerkers reageerden een beetje timide, maar zij waren hard aan het werk en ik had een beetje het gevoel dat wij ze stoorden. Grace had van tevoren al tegen mij verteld dat ze maar een uurtje zou kunnen blijven aangezien ze in de vroege middag andere verplichtingen had. Na een kopje thee in het buurthuis gingen we dan ook alweer terug naar het centrum van Nairobi. Bij het afscheid nemen vertelde Grace de werknemers dat ik vrijdag aanwezig zou zijn bij de vergadering en dat sommigen van hen misschien geïnterviewd zouden worden. Op onze terugreis vroeg Grace mij of ze de vragenlijst mocht bekijken en ik stelde voor dat ik haar op vrijdag eerst zou interviewen. Dat vond zij een goed voorstel en we besloten om het interview voor aanvang van de

vergadering te houden. Daarom stond ik vrijdagochtend om acht uur gewapend met mijn pennen potloden en een schrift voor het hoofdkantoor dat nog potdicht zat. Om kwart voor negen kwam Grace aanlopen en ze legde uit dat ze vast zat in het verkeer en daarom te laat was. Ze had geen beltegoed meer en kon me dus niet bellen. Het was die ochtend sowieso erg druk op de wegen in Nairobi en Grace zei dat we het interview nog steeds voor aanvang van de vergadering konden doen, want ze verwachtte dat de rest van de medewerkers ook te laat zouden komen. Ik interviewde haar en toen ik de laatste vraag stelde kwam de eerste medewerker naar binnen. Grace heeft hier toen nog antwoord op gegeven en vrij kort daarna kwam de rest van het gezelschap binnen. Uiteindelijk begon te vergadering om tien uur, een uur later dan gepland. Tijdens de meeting werden de projecten in Mathare besproken en was er ook ruimte om nieuwe projecten aan te dragen. Alle medewerkers kwam om de beurt aan het woord en Grace leidde het gesprek. Na anderhalf uur gaf ze mij een seintje dat de vergadering bijna voorbij was en toen heb ik mezelf nog een keer voorgesteld voor de groep. De meesten herkenden me, omdat ze mij bij de projecten hadden gezien. Ik stelde voor om drie interviews te houden met degenen die daar interesse in hadden en er op dat moment tijd voor hadden. Er waren meteen vier mensen die aangaven dat ze beschikbaar waren en daarvan heb ik er die dag uiteindelijk drie geïnterviewd. Degenen die op hun beurt aan het wachten waren hebben op het hoofdkantoor gewerkt en met Grace gepraat totdat zij aan de beurt waren. Aan het einde van deze intensieve dag sprak ik met Grace af dat ik de week erop weer aanwezig zou zijn bij de vergadering en daarop volgend drie of vier andere medewerkers zou interviewen. Zo ben ik nog twee keer naar de vrijdagochtendvergadering van de organisatie gegaan en heb ik uiteindelijk alle twaalf medewerkers geïnterviewd. Ik ben ook nog twee dagen in Mathare geweest, één keer toen de waterput klaar was en ingewijd werd met een ingetogen feestje en één keer toen ze met de bouw van het toiletblok begonnen. Bij het buurthuis ben ik niet meer geweest na mijn ene bezoek, maar ik heb er nog wel veel over gehoord in mijn interviews met de medewerkers van dat project en via Grace.

Project V & VI Gezondheidszorg en Voorlichting

Project V

Het vijfde project dat ik had uitgekozen om te onderzoeken tijdens mijn veldwerk was een project in de Kibera sloppenwijk, dat zich bezig hield met de voorlichting over HIV en AIDS. In het buurthuis waar het project gevestigd was kon men zich gratis laten testen op HIV/Aids en werden diverse voorlichtingsavonden en workshops georganiseerd. Het buurthuis bestond uit twee delen: een grote zaal waar bijeenkomsten gehouden konden worden en een kleine 'kliniek' waar de bloedtesten afgenomen werden. Bij het project werkten negen mensen die zich bezig hielden met voorlichting(campagnes) en drie mensen met de medische bevoegdheid om bloed af te nemen. Deze drie personen waren ook degenen die de positieve of negatieve uitslag van de test bekend maakten aan de patiënt. Het project is nog vrij jong, het is in 2008 opgericht. Sinds 2010 werken er via Aiesec vrijwilligerstoeristen bij het project. Zij houden zich voornamelijk bezig met de voorlichtingscampagnes en bijeenkomsten en niet met het bloedprikken, aangezien voor het laatstgenoemde medische diploma's gevraagd worden. Via Aiesec had ik het nummer gekregen van Maddy, één van de medewerkers van het project. Zij haalde me aan het begin van de vijfde week van mijn veldwerk op aan de oostkant van de Kibera sloppenwijk, waar een klein busstation was. Maddy was een jonge vrouw van 26 die sinds drie jaar fulltime voor het project werkte. Ze begon meteen uitgebreid over het project te vertellen en over de mensen die bij het project werkten. Het was ongeveer een kwartiertje lopen naar het buurthuis toe en in die vijftien minuten had ik het hele levensverhaal van Maddy en van het buurthuis al te horen gekregen. Ik kon me goed voorstellen dat Maddy zich bezig hield met voorlichten en het leiden van discussies aangezien ze erg spontaan was en een vlotte babbel had. Aangekomen in het buurthuis zag ik eerst een grote ruimte die me deed denken aan een klaslokaal, met aan de wand tekeningen en posters waarop reclame werd gemaakt voor voorbehoedsmiddelen. Er waren op dat moment maar drie medewerkers aanwezig in het buurthuis: Maddy, Joyce en Neama. Maddy en Joyce lieten me de voorlichtingsruimte zien en de materialen die ze gebruikten tijdens bijeenkomsten, zoals posters, flyers en een paar poppen waarmee ze soms een poppenkastspel opvoerden. Neama leidde me rond in de kliniek en vertelde me hoe ze bloed afnamen en wat er daarna mee gebeurde. Er werd twee keer in de week een mogelijkheid georganiseerd voor mensen om zich te laten testen en na zo'n 'testdag' brachten Naema of één van haar collega's de buisjes met afgetapt bloed naar het Aga Khan ziekenhuis, waarmee zij een overeenkomst hadden gesloten. De kliniek was erg klein, maar

er werd voortdurend schoongemaakt en de naalden en buisjes kwamen uit een schone verpakking. Ik vroeg aan Naema wanneer de volgende testdag zou zijn en ze vertelde dat twee dagen later zou zijn. Ik wilde graag aanwezig zijn, maar Naema vertelde me dat ze dat geen goed idee vond. De meeste mensen die zich laten testen doen dat na een lange tijd getwijfeld te hebben en schamen zich vaak voor het feit dat ze besmet kunnen zijn. Wanneer ik dan in de kleine kliniek zou zitten en zou observeren gaf dat de patiënten volgens Neema een onprettig gevoel, vooral omdat ik als 'gezonde blanke' op hen neer zou kunnen kijken. Maddy en Joyce zouden de volgende dag met nog een andere medewerker voorlichting gaan geven op twee basisscholen en nodigden me uit om met hen mee te gaan. De volgende dag ontmoette ik Maddy op dezelfde plek als de dag ervoor en we liepen samen naar het buurthuis waar Joyce en Mark ons al aan het opwachten waren. Er moesten heel wat spullen meegenomen worden en bepakt en bezakt liepen we met z'n vieren naar de eerste basisschool. Waar seksuele voorlichting in Nederland vaak pas in de eerste klas van het voortgezet onderwijs begint, krijgen kinderen in Kenia deze voorlichting al vanaf jongs af aan. Alle kinderen van de school (toch zeker zo'n 250-300) werden buiten op het 'schoolplein' neergezet en gingen in keurige rijen per klas zitten. Ik zat samen met de docenten aan de zijkant van de kinderen en Maddy Joyce en Mark stonden voor de groep. Zij begonnen hun verhaal in het Engels, maar spraken tussendoor ook vaak Swahili, omdat het Engels van de kinderen tot en met acht jaar op beginnenniveau lag. Ze vertelden over de geslachtsdelen van jongens en meisjes en lieten die ook zien op grote posters. Vervolgens moesten alle jongens opstaan en wijzen naar waar hun geslachtsdeel volgens hen zat. Hetzelfde gold daarna voor de meisjes. Hierna vertelde Joyce over de symptomen van puberteit en veranderende (seksuele) gevoelens die kunnen gaan opspelen. De kinderen bleven aandachtig luisteren, terwijl de directrice van de school mij in mijn oor fluisterde "wij vertellen dit verhaal ook heel vaak, maar het is beter dat ze het van zo veel mogelijk verschillende volwassenen horen, zodat ze het gevoel hebben dat het echt de waarheid is". De voorlichting eindigde met een poppenkastspel waarin op een komische wijze de toenaderingspogingen van een jongen werden uitgebeeld die graag seks wilde hebben met een mooi meisje. Zij wees hem af en de boodschap van het poppenspel voor de kinderen was volgens Maddy "doe niet aan seks voor het huwelijk, maar ALS je het doet gebruik dan in ieder geval een condoom". Na het poppenkastspel kregen de kinderen de gelegenheid om vragen te stellen, maar iedereen was stil. De directrice wees toen tien kinderen aan die verplicht waren om een vraag te stellen. Hierdoor werd uiteindelijk alle informatie nog eens in het kort samengevat want de meeste kinderen stelden vragen die eigenlijk al beantwoord waren door het verhaal van de drie voorlichters. Nadat de kinderen een bedankliedje hadden gezongen vertrokken we na anderhalf uur naar de tweede basisschool. Deze was iets kleiner

met ongeveer tweehonderd leerlingen. De opzet van de bijeenkomst was hetzelfde; de kinderen gingen met z'n allen buiten voor de school zitten (er was geen ruimte of lokaal groot genoeg voor alle kinderen) en Maddy Joyce en Mark stonden voor de groep en hielden hetzelfde praatje als ze in de ochtend op de eerste school hadden gedaan. De kinderen bij de tweede basisschool giechelden en kletsten meer tussendoor dan de kinderen van de eerste school. Toen het toneelstukje met de poppen bezig was waren er een paar kinderen heel hard aan het lachen en na het stukje kregen de voorlichters een hartelijk applaus van de kinderen. Deze groep had ook vragen uit zichzelf en uiteindelijk zijn we bij deze school twee uur gebleven. Het was nog maar vroeg in de middag maar ik kon me voorstellen dat Maddy, Mark en Joyce moe waren en wilde me niet opdringen met mijn interviews. Ik besloot deze dag gewoon nog met hen mee te lopen en te observeren. Terug in het buurthuis wilden zij hun poppenspel een beetje aanpassen zodat ze het ook zouden kunnen gebruiken tijdens de bijeenkomst voor jongvolwassen vrouwen die de week erna in het buurthuis georganiseerd zou worden. Ik vroeg of ik bij die bijeenkomst aanwezig mocht zijn en zij stemden in. Rond drie uur in de middag kwamen nog vijf medewerkers van het buurthuis aan en zij zouden een overleg hebben. Nadat ik me had voorgesteld aan iedereen ben ik naar huis gegaan en ben ik aan het einde van de week nog een dag teruggekomen om te observeren. Mark en vier anderen waren toen een grote schoonmaak aan het houden in het buurthuis en ik heb met iedereen die aanwezig was een tijdje gekletst. De week erna heb ik mijn eerste interviews buiten op een bankje in de schaduw gehouden omdat dat de enige mogelijkheid was tot een individueel gesprek. Op vrijdag was de bijeenkomst voor jonge vrouwen in het centrum en de er waren ongeveer 25 vrouwen aanwezig. Volgens Maddy was dat een hogere opkomst dan het gemiddelde en zij was hier erg tevreden over. De voorlichting voor deze vrouwen was heel anders dan die ik op de basisscholen had gezien en de nadruk lag meer op gemeenschap hebben en de vraag waarom vrouwen geen condoom gebruikten. De twee meest aangevoerde redenen waren "mijn vriend wil het niet omdat hij dan niets meer voelt" en "ik durf het niet voor te stellen, want dan denkt mijn vriend misschien dat ik hem verdenk van het hebben van aids". Maddy en Joyce gingen hier diep om in en haalden op den duur Mark en Chris (ook een mannelijke medewerker van het buurthuis) erbij en vroegen hen of het waar was dat je als man minder van het vrijen voelt wanneer je een condoom draagt. Zij ontkenden dit en gaven een uitgebreid antwoord. De meeste aanwezige vrouwen keken naar de grond of waren aan het giechelen toen Mark en Chris aan het woord waren en ze waren voor het eerst die middag niet onderling aan het kletsen. Na hun betoog verdwenen Chris en Mark weer naar buiten en toen barstte er een discussie los over de vraag of je als tienermeisje beter zwanger kon worden of beter aids kon krijgen. Maddy en Joyce maakten een eind aan deze discussie door te stellen "als je met condoom vrijt hoef je geen van beide

te hebben". Voor elke vrouw waren er twee condooms aanwezig die ze na de bijeenkomst mee mochten nemen en alle vrouwen deden dit. Maddy en Joyce sloten de bijeenkomst af met de verwijzing naar de opkomende testdag in de kliniek en bedankten iedereen voor hun komst. Na de bijeenkomst vond er een groepsgebesprek plaats tussen de medewerkers van het buurthuis en een evaluatie van de dag. Hierna heb ik wederom buiten op het bankje twee interviews afgenomen. In de weken erna ben ik nog vijf keer bij het buurthuis geweest. Twee dagen ben ik meegegaan met voorlichtingsdagen en de andere drie dagen heb ik de rest van de medewerkers geïnterviewd. Naast de negen personen die bij het buurthuis werkten heb ik ook Neama geïnterviewd (één van de vrouwen die in de kliniek werkte). Zij was, voordat ze haar medische diploma had gehaald, ook werkzaam als voorlichter en zij had met meerdere vrijwilligerstoeristen gewerkt.

Project VI

Het zesde en laatste project dat ik onderzocht heb tijdens mijn veldwerk bevond zich in de Mathare sloppenwijk en was net als het vijfde project gesitueerd in een buurthuis. Ook dit project was nog vrij jong, het buurthuis was gebouwd in 2005 en vanaf 2006 gebruikte deze organisatie het om voorlichting te geven over geslachtsziekten en HIV/aids. Bij dit project was geen kliniek aanwezig en mensen konden zich dan ook niet laten testen op AIDS. Wel mochten zij gratis condooms meenemen en af en toe maakten de medewerkers van het project een zogenaamde "Conny-tour" door de sloppenwijk waarbij ze aan willekeurige mensen op straat condooms uitdeelden. Sinds 2009 werkten er via Aiesec vrijwilligerstoeristen bij dit project. Mijn contactpersoon was Tim en hij stelde voor om in het centrum van Nairobi bij een bepaald busstation af te spreken, omdat hij 's morgens eerst nog een lading condooms zou afhalen op een adres in de stad. We zouden dan samen naar het buurthuis kunnen reizen wat betekende dat ik ook al meteen wat meer over het project te weten kon komen door tijdens de reis met hem te praten. Ik stemde in en op woensdagochtend om elf uur stond hij mij stipt op tijd (!) op te wachten. We moesten twee keer overstappen in een andere matatu en daarna nog een kwartiertje lopen naar het buurthuis. In totaal waren we ongeveer twee uur onderweg. Tim vertelde dat zijn zus in 2006 was overleden aan aids en dat hij sindsdien bij de organisatie werkte om te vechten voor een daling in het aantal HIV/aids-besmettingen en om uiteindelijk aids helemaal uit te roeien. Bij dit project waren naast Tim nog negen mensen werkzaam. Op mijn eerste dag bij het buurthuis waren er 's morgen zes mensen aanwezig, maar na een halfuurtje gingen vier van hen weg om voorlichting te geven op een middelbare school. Het leek me een beetje te kort

dag om te vragen of ik mee mocht gaan, aangezien ik me nog maar net had voorgesteld. Bovendien bleef Tim bij het buurthuis en waren er nog twee anderen aan het werk dus ik had genoeg te ontdekken en te vragen bij het project zelf. Tim gaf me een rondleiding door het buurthuis en hij liet me zien dat er twee ruimtes waren waar bijeenkomsten georganiseerd konden worden en achterin was er een klein keukentje. Toen ik uitlegde dat ik de interviews graag één-op-één wilde doen zei hij dat ik dat in één van de voorlichtingsruimtes kon doen en wanneer deze bezet waren zou ik het keukentje mogen gebruiken. De rest van de dag hebben we bij het buurtcentrum rondgehangen en heb ik, naast een kort gesprekje met de andere twee medewerkers, vooral met Tim gepraat. Ik vroeg hem of de condooms voor een Conny-tour waren en hij zei dat dat nog niet besloten was. Misschien zouden ze de condooms uitdelen na de volgende bijeenkomst. Tim zelf was ervoor om wel een Conny-tocht te organiseren omdat die volgens hem altijd veel mensen aanspraken en ervoor zorgden dat meer mensen naar de voorlichtingsbijeenkomsten kwamen. Ik was ondertussen wel benieuwd naar de manier waarop zo'n tocht plaatsvond en ik vroeg of hij er akkoord mee ging als ik de volgende keer mee zou gaan met zo'n uitdeeltocht¹⁴. Tim zei dat hij mij zou smsen wanneer hij de datum voor de volgende tocht zou weten. Ik ging die dag rond drie uur naar huis en was weer helemaal vol met allerlei indrukken die ik had opgedaan in de sloppenwijk en bij het project. In de twee daaropvolgende weken ben ik drie keer teruggegaan waarbij ik vier interviews heb gehouden. Elke keer waren er maar twee mensen aanwezig bij het buurthuis en een van hen moest beschikbaar blijven voor wanneer er mensen langs zouden komen. Ik interviewde hen om de beurt, maar de derde keer dat ik terugkwam bij het buurthuis waren er weer maar twee werknemers aanwezig. Ik had hen beide al geïnterviewd dus toen heb ik de ochtend observerend doorgebracht en ben ik 's middags een paar van mijn interviews gaan uitwerken. De volgende dag ontving ik een sms bericht van Tim dat ze drie dagen later een Conny-tour zouden houden. Hij vroeg mij om negen uur op het centrum aanwezig te zijn en om witte kleren aan te doen. Ik was die dag erg opgewonden, want ik vond het een spannend idee om in een sloppenwijk condooms uit te gaan delen. We waren die dag met z'n zevenen en om tien uur kregen we een korte briefing van Tim. Hij vertelde de medewerkers dat ik ook mee zou lopen en dat we de condooms aan iedereen tussen de dertien en vijftig jaar mochten uitdelen. Als mensen geïnteresseerd waren konden we vertellen over het buurthuis en de voorlichtingsactiviteiten van de komende weken. Drie van ons kregen een sjerp om waarop aan de voorkant stond "Be Safe!" en aan de achterkant "Use a condom!" en we begonnen om half elf aan de eerste

¹⁴ Je kunt mijns inziens een concept alleen goed onderzoeken als je deelneemt aan bepaalde activiteiten die rondom het concept georganiseerd worden en zoals Favret-Saadon (2007:473) zegt over hekserij: "[...] *one cannot study witchcraft without agreeing to take part in the situations where it manifests itself and in the discourse expressing it*".

tocht. Ik volgde de groep en we kregen veel bekijks aangezien we allemaal in het wit gekleed waren en de sjerpen felroze waren. Het feit dat er condooms uitgedeeld werden ging als een razend vuurtje door de hele sloppenwijk en op sommige plekken stonden mensen ons aan de kant van de weg al op te wachten. Ik knoopte af en toe een gesprekje aan met de medewerker waar ik op dat moment langs liep maar dit waren korte gesprekken omdat we vaak onderbroken werden door iemand die een condoom wilde hebben van ons. Binnen een uur waren de 500 condooms op en liepen we terug richting het buurthuis. Onderweg spraken Tim en zijn collega's mensen aan om naar de voorlichtingsbijeenkomsten te komen en rond twaalf uur waren we weer terug bij het buurthuis. Tim kreeg het grootste deel van de condooms die het buurthuis uitdeelde, opgestuurd via een Duits bedrijf. Hij wilde nu nog meer bedrijven en fabrikanten aanschrijven zodat bewoners van de sloppenwijk op elk moment condooms bij het buurthuis zouden kunnen krijgen en niet alleen tijdens een Conny-tour of na een voorlichtingsbijeenkomst. Samen met een andere collega ging hij sponsoraanvragen opzetten en ik nam van de gelegenheid gebruik om vier andere medewerkers te interviewen. Ik ben hierna nog twee keer teruggegaan naar het buurthuis. Één keer om de laatste twee interviews af te nemen en één keer om een voorlichtingsbijeenkomst bij te wonen.

Hoofdstuk IV. Lokale perspectieven

In dit hoofdstuk zal ik mijn bevindingen bespreken aan de hand van verschillende thema's. Deze thema's zijn op inductieve wijze (gebaseerd op categorieën en ideeën aangedragen door respondenten) en deductieve wijze (gebaseerd op categorieën en ideeën geïmplementeerd in interviewvragen of verkregen uit de bestaande literatuur) geconstrueerd. Mijn resultaten presenter ik hier georganiseerd rondom de kernthema's, waarbij quotes uit de interviews dienen om de verbinding tussen de data en de analyse naar voren te brengen.

Opbouw lokale ontwikkelingsprojecten

Tijdens de interviews stelde ik allereerst enkele vragen over het persoonlijke leven van de respondent. Hierna volgde een gedeelte waarin ik vragen stelde over het project waarbij de respondent werkzaam was en hier op aansluitend een paar vragen over ontwikkelingsprojecten in het algemeen. Alle zes de projecten die ik onderzocht heb tijdens mijn veldwerk zijn NGOs (Non Governmental Organisations). NGOs bieden al lange tijd diensten aan in de gezondheidszorg en in de educatie.

Binnen de 'New Policy Agenda' (NPA) en het neoliberalisme worden NGOs bestempeld als actoren die diensten met betrekking tot maatschappelijk welzijn kunnen aanbieden aan individuen die niet door de overheid bereikt kunnen worden, tegen lagere kosten en met een hogere kwaliteitsstandaard (Hearn 2002:47). NGOs maken deel uit van de ontwikkelende vrijwilligerssector en de term NGO kan gebruikt worden om grofweg iedere non-profit organisatie te beschrijven ongeacht of deze functioneert voor het belang van de eigen leden of diensten aanbiedt aan andere organisaties of samenlevingen, zoals hulporganisaties. Hulporganisaties worden ook wel aangeduid met PVOs (Private Voluntary Organisations). In Kenia wordt ongeveer negentig procent van alle hulpprojecten gekanaliseerd door NGOs en de private sector (Hearn 2002:34). Op mijn vraag 'Wat is een NGO' wisten maar 38 van mijn 75 respondenten een antwoord te geven. Zij wisten waar de afkorting voor stond en ook wat de kenmerken van een NGO waren. Iets minder dan de helft (37) van mijn respondenten wist niet waar de afkorting voor stond en wisten ook niet wat het begrip inhield.

Over de opbouw van het eigen project wist elke respondent wel iets te vertellen. Het jaartal waarin het project was opgezet en het aantal personen dat in dienst was bij het project waren gegevens die elk van mijn respondenten moeiteloos opsomde. Toen ik echter vroeg hoe het project gefinancierd werd verwezen veel respondenten mij naar de directeur/directrice van het project.

“Ik denk dat het geld van sponsors komt, maar daar praten we eigenlijk nooit over. Misschien kun je dit beter aan de directeur vragen” (Louisa 29 jaar, project I).

Vooraf bij de eerste twee projecten en het zesde project wisten weinig medewerkers waar het geld exact vandaan kwam. Hier reageerden respectievelijk 60, 65 en 55 procent van de medewerkers met het antwoord ‘Ik heb geen idee’ of ‘Ik weet het (eigenlijk) niet’. Bij de andere drie projecten wist meer dan de helft van de respondenten waar het geld (gedeeltelijk) vandaan kwam. Op de vraag tot welke instantie of persoon zij zich als eerst zouden wenden voor financiering als zij zelf een soortgelijk project wilden opzetten, reageerde maar liefst 68 van de respondenten met ‘de directeur’ of ‘de directrice’ van het project waar zij voor werkten. Toen ik verder vroeg waar zij zich toe zouden wenden als de directeur/directrice hen niet zou kunnen helpen antwoordde 64 van deze 68 respondenten dat zij zich dan tot familie en/of vrienden zouden wenden. Maar zeven respondenten noemden een instantie of overheidsorgaan waar zij om hulp zouden vragen, zes van hen waren directrices of directeuren van een project en één van hen was een van hen was een medewerker bij het vijfde project. Aan de hand van deze resultaten blijkt dat maar een heel klein deel van de medewerkers bij lokale ontwikkelingsprojecten in Nairobi weet hoe de opbouw van het project waar zij bij werken in elkaar zit en waar de financiering voor het project vandaan komt.

Gender

Mijn onderzoekspopulatie bestond zoals eerder vermeld uit vijfenzeventig respondenten. Hiervan waren vierendertig van het mannelijke geslacht en eenenveertig van het vrouwelijke geslacht. Binnen de onderzochte projecten was een gelijke verdeling onder beide gender groepen wat betreft arbeidsfuncties. Ook de leidinggevende functies werden door zowel mannen als vrouwen bekleed. De vrijwilligers die via Aiesec ingezet worden bij de projecten zijn niet gender-specifiek uitgekozen. Meestal weet het project niet eens wie ze kunnen verwachten, omdat Aiesec de vrijwilligertoerist aan het project koppelt zonder dat het project iets in te brengen heeft.

“Ik krijg meestal een dag van tevoren te horen dat er een nieuwe stagiair(e) bij ons project komt werken. Soms krijg ik een naam door maar dan weet ik vaak nog niet of het een jongen of een meisje is aangezien veel Europese namen voor beide geslachten gebruikt worden. Het is altijd maar afwachten wie er door de deur komt” (directrice 43 jaar, project II).

Tijdens mijn interviews vroeg ik mijn respondenten of zij bij een soortgelijk nieuw project zouden aanraden om voornamelijk mannen of vrouwen in te zetten. Tweeënzeventig van de respondenten gaf aan geen voorkeur te hebben voor een bepaald geslacht en de meest genoemde reden was dat zowel mannen als vrouwen alle taken kunnen uitvoeren, omdat zij gelijk zijn aan elkaar.

“Het maakt mij niet uit of er een jongen of een meisje komt helpen. Het gaat om het innerlijk. De ene keer zijn jongens veel uitbundiger, de andere keer de meisjes. En wat het ene meisje niet kan, kan een ander meisje weer wel. Hetzelfde geldt voor jongens. Bovendien helpen wij elkaar altijd” (Jason 28 jaar, project 5).

De drie respondenten die aangaven dat ze voorkeur hadden voor een bepaald geslacht (namelijk voor het mannelijke geslacht) werkten alle drie bij project vier waar veel fysieke kracht nodig was voor het graven van de waterputten en het bouwen van de sanitaire voorzieningen. Hun voorkeur voor mannelijke vrijwilligers is dan ook te verklaren vanuit de benodigde spierkracht voor deze werkzaamheden. Na deze antwoorden geanalyseerd te hebben kan ik stellen dat gender in mijn onderzoek geen specifieke variabele vormt bij het voorspellen van een positieve of negatieve houding ten opzichte van vrijwilligerstoeristen.

Vrijwilligers of toeristen?

Het leek mij voor mijn onderzoek van belang om te meten hoe de vrijwilligers bekeken werden door de mensen die bij het project werkten in de context van toerisme. Een vaste beschrijving van ‘de vrijwilligertoerist’ bestaat niet en vrijwilligerstoeristen kunnen niet als een homogene groep gezien worden. Uit voorafgaand onderzoek blijkt dat de manier waarop vrijwilligerstoeristen zichzelf zien ook erg verschilt. Sommige vrijwilligerstoeristen zien zichzelf als vrijwilligers, anderen zien zichzelf als toeristen en tenslotte zijn er ook vrijwilligerstoeristen die zichzelf zien als zowel vrijwilliger als toerist (Gray & Campbell 2009:10). Het grootste deel van mijn respondenten (52 van de 75) deelde vrijwilligerstoeristen eerder in in de categorie ‘toerist’ dan in de categorie ‘vrijwilliger’. Zij gaven hiervoor verschillende verklaringen: de vrijwilligerstoeristen kwamen uit het buitenland, betaalden voor hun ticket en verblijf, zij ondernamen safari’s en andere reizen in Kenia.

“Ik denk dat vrijwilligerstoeristen in de eerste plaats vrijwilligers zouden moeten zijn, maar dat zij zich meestal als ‘puur’ toeristen gedragen. Ik heb al meer dan eens meegemaakt dat zo’n jongen of meisje hier een paar uur rondloopt en dan weer naar

huis gaat zonder daadwerkelijk iets uitgevoerd te hebben. Bovendien willen zij vaak andere delen van Kenia bekijken en gaan ze in hun stageperiode op safari. Het geld dat ze aan die safari's uitgeven zouden ze ook kunnen gebruiken om voor de kinderen voedsel of schoolboeken te financieren. Hieruit blijkt voor mij dat hun eigen focus vooral op de toerisme sector ligt in plaats van op ontwikkelingshulp” (Alice 42 jaar, project II)

De 23 respondenten die de vrijwilligerstoeristen eerder als vrijwilligers wilden classificeren, gaven als redenen dat de vrijwilligerstoeristen werkten, betrokken waren bij de lokale bevolking en handelden uit onzelfzuchtigheid.

“Natuurlijk zijn zij (vrijwilligerstoeristen) vrijwilligers! Zij betalen geld om hier te komen werken en zij voelen zich betrokken bij het project. Gewone toeristen komen alleen maar een dagje naar de sloppenwijk als deel van hun tour en vervolgen hun reis daarna om leeuwen en giraffen te bezichtigen” (Joyce 32 jaar, project V).

Van de groep die de vrijwilligerstoeristen tot toeristen rekende, gaven 33 van de 52 respondenten aan dat er verschillen waren tussen vrijwilligerstoeristen en andere toeristen. Enkele van de verschillen die genoemd werden zijn de goede bedoelingen van de vrijwilligers, de betrokkenheid bij de lokale gemeenschap en de werkmentaliteit. Een ander opvallend verschil dat opgemerkt werd door 12 van de respondenten was dat vrijwilligerstoeristen over het algemeen minder geld uitgeven dan ‘gewone’ toeristen en daardoor een kleinere invloed hadden.

“De meeste vrijwilligers die wij hier hebben gehad hebben niet door hoeveel wij eigenlijk voor hen doen. Wij zorgen ervoor dat zij veilig door de sloppenwijk kunnen lopen doordat wij contact opnemen met de lokale inwoners en hun vertellen over de vrijwilligers. Bovendien bieden wij hen altijd eten aan, ondanks dat we bijna niets hebben. Wij onderbreken onze werkzaamheden om hen te ontvangen. Dat doen we natuurlijk allemaal uit liefde, maar er komt weinig voor terug. Zij denken dat het lesgeven en spelen het belangrijkste is, maar voordat zij onze manier van werken begrijpen zijn ze alweer weg en dan begint de cirkel opnieuw. Het zou meer effect hebben als zij fondsen zouden werven voor ons project. Toeristen die op bezoek zijn in de sloppenwijk zijn meestal zo onder de indruk dat ze direct een (kleine) donatie doen. Daar kunnen we echt wat mee” (Mark 34 jaar, project I)

Uit bovenstaande quote blijkt dat de lokale medewerkers geld soms meer waarderen dan de arbeidsinspanningen van de vrijwilligers. Bestuursleden van Aiesec erkennen ook dat er een

verschil is tussen vrijwilligerstoeristen en andere toeristen, maar zij leggen dit verschil in arbeidsuren en (geld)donaties uit als een onderscheid in economische en ethische waarden. Hierbij wordt volgens hen de tijdsbesteding van de vrijwilligerstoeristen juist meer gewaardeerd bij de lokale ontwikkelingsprojecten dan een geldbijdrage.

“Toeristen en vrijwilligers verschillen enorm veel van elkaar. Toeristen worden normaal gesproken gewaardeerd aan de hand van de hoeveelheid geld die zij achterlaten. Hoeveel dagen blijven ze en hoeveel geven ze uit per dag. Vrijwilligerstoeristen worden langs een andere meetlat gemeten. De moeite die zij stoppen in het ontwikkelingsproject waar zij voor werken is enorm en daarbij gaat het vooral om tijdsbesteding en intrinsieke normen en waarden.” (Diana 23 jaar, Aiesec)

Aiesec's organisatorische stijl

Aiesec stuurt vrijwilligers naar landen over de hele wereld. Voornamelijk in derdewereldlanden worden deze vrijwilligers ingezet bij non-profit organisaties die zich bezighouden met projecten om sociale ontwikkeling te bevorderen, genderissues aan het licht te brengen, mensenrechten te verdedigen en voorlichting geven op het gebied van de gezondheidszorg. Eliasoph beschreef in haar onderzoek naar Empowerment projecten de nieuwe organisatorische stijl die zij ontdekte: de 'open and undefined, up to you to decide whatever style' (Eliasoph 2011:10). Ook binnen Aiesec heerst een bepaalde organisatorische stijl. Om deze te kunnen beschrijven heb ik zowel in mijn interviews als in de gesprekken die ik met Aiesec-ers heb gehouden enkele vragen gesteld over de organisatie van de vrijwilligers en de projecten. Op deze manier wil ik ook uitspraken doen over de bestaansreden van Aiesec.

De taken die een vrijwilliger behoort uit te voeren binnen een project zijn erg verschillend en afhankelijk van de aard van het project en de inzet van de vrijwilliger zelf. Op de vraag of er een duidelijke taakomschrijving is voor de vrijwilligers die bij het project komen werken gaf een overgrote meerderheid van de respondenten aan dat dit niet het geval is (69 van de 75). De zes respondenten die aangaven dat de taken van de vrijwilligers duidelijk vaststonden werkten allen bij project drie. Bij dit project wordt met nieuwe vrijwilligers een gesprek gevoerd over wederzijdse verwachtingen zodra de vrijwilliger op de eerste dag bij het project aankomt en de vrijwilligers krijgen bij dit project ook een vaste medewerker aangewezen waar zij (in ieder geval de eerste weken) mee op pad gaan.

“Wij gooien de vrijwilligers niet zomaar in het diepe. Voor de meeste onder hen is het nieuw om ontwikkelingswerk te doen en er zijn veel dingen die zij nog niet weten of waar zij onzeker over zijn. Daarom koppelen wij hen aan één van onze medewerkers en deze werkt de vrijwilliger als het ware in totdat de vrijwilliger zekerder wordt en zelf initiatieven gaat tonen” (John 35 jaar, project III).

Onder degenen die aangaven dat er geen duidelijke taakbeschrijving bestaat voor de vrijwilligers zijn de meest genoemde redenen ‘het moet vanuit henzelf komen’ (31 van de 69) en ‘ze houden zich er niet aan’ (23 van de 69). De overige vijftien respondenten wisten niet waarom er geen duidelijke taakbeschrijving was of gaven als reden ‘zo is het altijd al geweest’. Consequenties voor de vrijwilligers wanneer zij niet naar tevredenheid van de medewerkers bij het project werken zijn er niet. Geen enkele respondent gaf aan dat er wel eens een vrijwilliger is weggestuurd of ‘gestraft’ voor een ‘verkeerde’ werkhouding, zoals bijvoorbeeld luiheid. Het gebrek aan een duidelijke taakomschrijving heeft een negatieve wisselwerking tot gevolg. De lokale ontwikkelingsorganisaties geven geen duidelijke taakomschrijving aan de vrijwilligers, omdat zij vinden dat de wil om te werken vanuit de vrijwilligers zelf moet komen en omdat zij van mening zijn dat de vrijwilligers zich er niet aan houden wanneer er wel taken opgesteld worden. Vrijwilligers weten hierdoor niet (precies) wat er van hun verwacht wordt. Wanneer zij echter niet genoeg werk verzetten of niet doen wat er van hen verwacht wordt worden zij door de medewerkers van het project negatief beoordeeld. Maar de lokale medewerkers koppelen dit niet terug aan de vrijwilligers omdat dit in hun ogen zinloos is. Ze vinden dat ze er niets over kunnen zeggen, omdat ‘het vanuit de vrijwilligers zelf moet komen, en anders niet’.

Zoals eerder aangekaart bij het thema ‘gender’ mogen de projectleiders niet zelf kiezen welke vrijwilligers bij het project komen werken. Wanneer zij geïnteresseerd zijn in een samenwerking met Aiesec kunnen zij contact opnemen met Aiesec Nairobi, waarop een bezoek aan het project en een kennismakingsgesprek volgt. Tijdens dit gesprek wordt bepaald of het project past binnen de doelgroep van Aiesec en kan het project aangeven voor welke ‘functie’ zij een vrijwilligertoerist zouden willen gebruiken. Vervolgens maakt de Aiesec-er een profiel aan voor het project in de wereldwijde database van Aiesec en kunnen er vanaf dat moment vrijwilligers toegewezen worden aan het project. Dit kunnen vrijwilligers zijn uit alle delen van de wereld. Bij de vraag of de lokale medewerkers een voorkeur hadden voor vrijwilligers uit een bepaald land of werelddeel gaf in eerste instantie een grote meerderheid (65 van de 75) een ontkennend antwoord. Hier kwam echter vaak toch een (indirecte) voorkeur achteraan.

“Nee (ik heb geen voorkeur), maar Europeanen werken over het algemeen wel het hardst” (Kiki 25 jaar, project IV).

Ook gaven enkele respondenten (vijf van de vijfenzeventig) aan dat zij liever geen vrijwilligers van Aziatische afkomst wilden hebben bij het project, omdat deze vrijwilligers ‘zichzelf heel wat vinden’, ‘afstandelijk zijn’ en ‘zich niet willen mengen met de lokale cultuur’. Bij de vraag of de respondenten deze voorkeur wel eens kenbaar hadden gemaakt aan Aiesec gaven zij aan dit niet te hebben gedaan. In het deel scenariovragen (zie ‘scenariovragen’, blz. 53) vroeg ik de respondenten of zij bij een nieuw project de oprichters zouden adviseren om vrijwilligerstoeristen zelf uit te kiezen. Hierbij reageerden 54 van de 75 respondenten met ‘ja’, 21 van de 75 met ‘nee’. Redenen die genoemd werden om vrijwilligers zelf uit te kiezen waren ‘meer betrokkenheid’, ‘persoonlijker’, ‘hardere werkers’.

“Ik denk dat het een goed idee is om zelf de vrijwilligerstoeristen uit te kiezen, want dan kun je kijken of een vrijwilliger wel echt geïnteresseerd is in het project en of hij/zij wel binnen het project past. Dan wordt er al voor aanvang van het werk een band gecreëerd tussen ons en de vrijwilliger en dan zal de vrijwilliger zich misschien ook wel anders gedragen: meer verbonden met het project” (Maithya 29 jaar, project VI).

De meest genoemde redenen om de vrijwilligers niet zelf uit te kiezen waren ‘teveel moeite’, ‘oneerlijk’ en ‘het innerlijk kun je niet vooraf bepalen, dat blijkt later pas’.

“Volgens mij heeft dat geen zin. Hoe kun je bepalen of iemand beter geschikt is dan de ander? Dan moet je dat baseren op uiterlijk of een cv. Dat zegt niets, want meestal merk je pas tijdens het werk hoe iemand echt in elkaar zit. Bovendien is het hartstikke veel werk om te gaan kiezen, dat lijkt me onnodige moeite” (Leah 31 jaar, project V).

Na het kennismakingsgesprek is er weinig contact tussen Aiesec en de projecten. Aiesec behoort, volgens de afspraken gemaakt in het kennismakingsgesprek, contact op te nemen met het project wanneer er een mogelijke match is tussen een vrijwilligertoerist en de open vacature binnen het project, maar in de praktijk worden de projecten vaak pas op de hoogte gesteld van de komst van een nieuwe vrijwilliger wanneer deze al in Kenia is. Soms horen projecten pas op de dag zelf dat er een nieuwe vrijwilliger komt werken. De eerste werkdag wordt een vrijwilligertoerist door zijn/haar ‘buddy’ naar het project begeleid. Daarna wordt de vrijwilliger ‘losgelaten’ maar hij of zij kan wel contact opnemen met de buddy wanneer er iets aan de hand is. Bij terugkomst in eigen land schrijft de vrijwilligertoerist een evaluatie van zijn/haar ervaringen en levert die in bij de lokale Aiesec vestiging. Deze evaluatie wordt opgeslagen in het persoonlijke dossier van de vrijwilligertoerist, maar het wordt niet

teruggekoppeld naar de Aiesec vestiging in het land waar de vrijwilliger gewerkt heeft. Er vinden ook geen evaluatiegesprekken plaats tussen de lokale ontwikkelingsprojecten en Aiesec. Alle 75 respondenten gaven aan nog nooit een evaluerend gesprek met Aiesec gehad te hebben, terwijl 67 personen daar wel degelijk interesse in zouden hebben.

“Het zou goed zijn als we eens in de maand of eens in de drie maanden een gesprek zouden hebben met Aiesec zodat wij onze klachten en/of positieve bevindingen kenbaar kunnen maken. Hierdoor zal de samenwerking beter verlopen en wanneer zij onze kant van het verhaal horen begrijpen zij misschien ook beter welke vrijwilligers ze toe moeten wijzen aan ons project” (Tim 29 jaar, project IV).

De meest genoemde redenen voor de interesse in evaluatiegesprekken waren het bevorderen van de communicatie (26 van de 67), creëren van een groter wederzijds begrip (13 van de 67) en het sneller en efficiënter oplossingen vinden voor bestaande problemen (9 van de 67).

De stijl die binnen Aiesec heerst, lijkt dus erg op de stijl die Eliasoph ontdekte bij Empowerment projecten: de ‘up to you to decide whatever-style’. Ondanks de vrij uitgebreide voorbereiding met workshops en een soort ‘sollicitatiegesprek’ die vooraf gaat aan het vertrek van de vrijwilliger, worden de vrijwilligerstoeristen daarna vrijgelaten in het invullen van hun dagelijkse taken bij de projecten. Dit heeft tot gevolg dat er verwarring en frustratie kan ontstaan bij de lokale medewerkers – en evengoed bij de vrijwilligers zelf – door de onduidelijkheid over de rol van de vrijwilligers. De vrijwilligers zien zichzelf als ‘helpers’ en worden ook zo neergezet door Aiesec, maar in werkelijkheid wordt de impact die de vrijwilligers hebben op de projecten juist verkleind door deze losse stijl.

Overbrugging van de culturele kloof?

Eén van de positieve gevolgen die in de literatuur vaak aan vrijwilligertoerisme gekoppeld wordt, is een beter begrip tussen verschillende culturen door interculturele ervaringen die plaatsvinden tussen vrijwilligers en ontvangers van de hulp. De vraag is of een wederzijds cultureel begrip wel tot stand gebracht wordt bij deze samenwerking tussen vrijwilligers en lokale medewerkers van de projecten. Aiesec speelt hierbij een belangrijke rol. Met de aankondiging voor bepaalde projecten door posters en flyers proberen zij geïnteresseerde studenten binnen te halen bij de organisatie en te motiveren om als vrijwilligertoerist in het buitenland te gaan werken. Bij posters die gebruikt werden voor enkele van de projecten van mijn onderzoek en op de website van Aiesec worden bepaalde uitspraken en quotes

gebruikt, zoals “dit is dé kans om jezelf te ontwikkelen”, “creëer een directe positieve impact op lokale samenlevingen”, “ervaar de uniekheid en variëteit van de wereld” en “help de minderbedeelden”. Bij deze uitspraken ligt niet de nadruk op de overeenkomsten tussen ‘jouw cultuur en ‘hun cultuur’, maar juist op de verschillen. De vrijwilligers worden aangesproken als beterbedeelden die door hun inspanningen een directe positieve impact kunnen hebben op de lokale minderbedeelde gemeenschappen. Dit heeft de versterking van het beeld van ‘de ander’ tot gevolg, zoals Simpson (2004) die beschreef. Ook de ‘poor-but-happy’ mentaliteit die door Simpson (2004) en Guttenberg (2009) wordt beschreven is van toepassing op mijn onderzoek. Meerdere respondenten (twaalf) gaven aan dat zij het gevoel hadden dat de vrijwilligers een kleine invloed hadden doordat zij minder geld uitgeven dan ‘gewone’ toeristen en dat de vrijwilligers dat doen omdat zij het gevoel hebben dat ze met hun arbeidskracht en inspanningen van grote invloed zijn op het project en de lokale bevolking en daardoor geen geld hoeven te doneren. Hier kan achter zitten dat de vrijwilligers het gevoel hebben dat de lokale gemeenschap de materiële ongelijkheid geaccepteerd heeft en desondanks nog steeds gelukkig is. Het kan echter ook zo zijn dat de vrijwilligers het idee hebben dat hun persoonlijke ethos en inspanning van meer waarde zijn voor het slagen van het project en het bevorderen van ontwikkeling dan hun geld. Dit heb ik niet kunnen onderzoeken omdat ik geen vrijwilligers heb geïnterviewd, maar aan de hand van mijn interviews en gesprekken met de lokale medewerkers van de projecten blijkt dat onder hen het beeld heerst dat vrijwilligers eerder voor persoonlijke ontwikkeling naar Kenia komen dan dat de focus op de projecten waarbij ze werken ligt.

“Ik denk dat het werken in een land als Kenia voor de meeste vrijwilligerstoeristen een echte ‘eyeopening experience’ is die zij de rest van hun leven met zich mee zullen dragen. Of ze ook echt onze cultuur leren kennen en begrijpen vraag ik me af, ze gaan meer reflecteren op hun eigen leven en cultuur denk ik” (Megan 39 jaar, project VI).

Eliasoph (2011) heeft het in haar onderzoek over de schadelijke gevolgen op de lange termijn die ‘plug-in-volunteers’ met zich meebrengen voor het project waar ze bij werken. Deze vrijwilligers willen in een zo kort mogelijke tijd (één dag, een week, een maand) een betekenisvolle ervaring opdoen en een emotionele band creëren met de mensen van het project zodat zij door hen gezien zullen worden als geliefde familieleden. Deze notie is in zekere mate ook aanwezig bij het merendeel van mijn respondenten. In het beeld dat zij van de vrijwilligerstoeristen hebben vinden de vrijwilligers hun eigen werkethos en persoonlijke inbreng veel belangrijker voor het project dan een mogelijke financiële bijdrage.

Praten over foto's

Wanneer men etnografisch onderzoek doet, richt men zich meestal op concepten die 'onzichtbaar' zijn, zoals ideeën, processen, normen en waarden en manieren van betekenisgeving. Om deze concepten zichtbaar te maken wordt gebruik gemaakt van verschillende onderzoekstechnieken zoals participerende observatie en/of het afnemen van verschillende soorten interviews (gestructureerd, semi-gestructureerd, open). Binnen interviews hoeft men niet alleen afhankelijk te zijn van taal. Zo kunnen foto's, video's, cartoons en andere typen media als een stimulus optreden voor het interview.

Bij foto elicitation worden foto's gebruikt binnen kwalitatief onderzoek om beelden, gevoelens, herinneringen en/of emoties op te roepen bij de respondent zodat 'verborgen' informatie naar buiten komt en duidelijk wordt voor de onderzoeker¹⁵. Mijn onderzoek richt zich ook op 'onzichtbare' concepten, zoals de wijze waarop lokale medewerkers van ontwikkelingsprojecten betekenis geven aan vrijwilligerstoeristen. Het leek mij interessant om foto-elicitation te gebruiken als een aanvulling op mijn face-to-face interviews, om juist deze niet-tastbare concepten naar voren te halen en meer inzicht te krijgen in de belevingswereld van mijn respondenten.

Foto's en films worden geacht de capaciteit te bezitten om 'de werkelijkheid' vast te leggen. Of zij dat daadwerkelijk kunnen is onderwerp van een hevig debat binnen verschillende wetenschappelijke disciplines. Ik beperk mij hier echter tot het behandelen van foto's als een communicatiemiddel tussen mij als interviewer en mijn respondenten: een foto hoeft niet perse een empirische waarheid of realiteit in zich te dragen, maar het vertelt wel wat aan de respondent en hierdoor ook aan mij als onderzoeker.

Wanneer de onderzoeker zelf foto's laat zien tijdens het interview, spreekt men over 'foto elicitation', wanneer de onderzoeker zijn respondenten zelf foto's laat maken, spreekt men over 'photovoice' (Vanderveen 2008:384). Bij het laatste krijgen respondenten de kans om te laten zien hoe hun leven eruit ziet, ze krijgen een stem. Aanvankelijk was mijn plan om mijn respondenten om foto's te vragen van het project waar zij bij werkten. Deze foto's zouden dan al eerder gemaakt zijn door henzelf of door collega's. Deze methode zit dus een beetje tussen foto elicitation en photovoice in. Aan de hand van hun beschrijvingen van de foto's zou ik me dan een beter beeld kunnen vormen over de interpretatie en ideeën van mijn respondenten over vrijwilligerstoeristen. Wie of wat staat op de foto? Zijn er vrijwilligers te

¹⁵ In zijn onderzoek constateerde Chris Wright (2004) dat het Christendom ervoor had gezorgd dat mensen in West-Samoa bepaalde objecten (lichaamsoverblijfselen) die voorheen dienden als een aandenken aan overleden dierbaren niet langer waardeerden. Foto's creëerden een mogelijkheid voor een nieuwe vorm van belichaming en compenseerden dit 'verlies'. De foto's boden een connectie met de ziel van de overledenen. In zekere zin hoopte ik ook die effect te bereiken, aangezien de vrijwilligerstoeristen fysiek verdwenen waren uit het leven van mijn respondenten, maar zij misschien nog wel aanwezig waren in hun gedachten. De foto's zouden moeten uitwijzen of er nog herinneringen en een connectie met de vrijwilligerstoeristen was.

zien op de foto en zo ja, nemen zij een dominante/belangrijke positie in? Deze aanpak kon ik echter niet doorzetten, omdat geen van mijn respondenten foto's van het project en/of medewerkers in het bezit had. Daarom heb ik me vanaf de tweede week van mijn onderzoek puur gericht op foto elicitatie. Via de database van Aiesec UON¹⁶ kreeg ik toegang tot foto's van de vrijwilligerstoeristen die bij de projecten hadden gewerkt. Deze foto's heb ik uitgeprint en meegenomen naar mijn interviews. Op de achterkant had ik geschreven bij welk project de vrijwilliger had gewerkt en in welke periode dat was.

Aan het einde van ieder interview legde ik een foto op tafel en schoof die richting de respondent. Ik vroeg of hij/zij naar de foto wilde kijken en aan mij wilde beschrijven wat er op de foto te zien was¹⁷. De eerste reactie van de meeste respondenten (58 van de 75) betrof de etniciteit of het ras van de persoon op de foto. 'Een blanke jongen', 'een Chinees', 'een bleek meisje'. De overige achttien respondenten herkenden de persoon op de foto als zijnde een vrijwilligertoerist die bij het project gewerkt had.

“Hé! Dat is Britt! Wat leuk! Hoe gaat het met haar? Ze ziet er goed uit. Zij was een stagiaire bij ons project vorig jaar. Ken je haar? Grappig om haar zo op de foto te zien” (Lynn 28 jaar, project II).

Na deze eerste reactie vroeg ik aan degenen die niets over de identiteit van de persoon op de foto hadden gezegd: 'Herkent u de persoon op de foto?' Hierna waren er nog eens zes respondenten die de persoon op de foto identificeerden als een vrijwilliger die bij het project had gewerkt. De overige 52 respondenten herkenden de vrijwilligertoerist niet. Onder deze 52 respondenten waren vijf 'nieuwe' werknemers die nog niet bij de projecten werkten toen de vrijwilligerstoeristen aanwezig waren¹⁸. Het was dus te verwachten dat zij de persoon op de foto niet zouden herkennen, maar de 47 andere respondenten waren dagelijks in contact geweest met de vrijwilligers en herkenden hen desondanks niet. Van de 24 respondenten waarbij de foto een persoonlijke herinnering opriep, wisten zeven respondenten zich de naam van de vrijwilligertoerist te herinneren. Nog eens drie respondenten wisten de bijnaam die ze aan de vrijwilligertoerist gegeven hadden.

“Oh (...) Nu zie ik het! Het is mapaja¹⁹! Zij had hele brede mooie dijen, maar die zie je helemaal niet op deze foto, anders had ik haar zeker weten meteen herkend. Het was een heel lieve meid hoor, maar we zijn het niet gewend dat een blanke vrouw zoveel

¹⁶ Aiesec UON: University of Nairobi. Bij deze afdeling van Aiesec heb ik met diverse medewerkers gepraat en ook de projecten die ik in mijn veldwerk onderzocht heb komen uit de database van deze afdeling.

¹⁷ Op iedere foto stond een afbeelding van een vrijwilligertoerist. Aiesec UON maakt van elke vrijwilliger die via hen in Kenia komt werken een foto met een witte muur als achtergrond. Buiten de vrijwilligertoerist staan er geen andere personen of attributen op de foto's.

¹⁸ Van deze vijf respondenten werkten er 2 bij project I, 1 bij project 21, 1 bij project 4 en 1 bij project 6.

¹⁹ Swahili. Lett. 'dijen'.

vorm heeft, dus vandaar dat iedereen haar zo noemde. Zij vond het trouwens niet erg, ze was trots op haar dijen zei ze” (George 32 jaar, project IV).

Naast de vraag over de naam stelde ik nog enkele andere persoonlijke vragen over de vrijwilliger die afgebeeld was op de foto. Ik vroeg de respondenten of zij wisten waar de vrijwilliger vandaan kwam en wat zijn/haar taken waren binnen het project. De afkomst van de vrijwilligers was bij geen van de vrijwilligers bekend. Twee respondenten gokten: ‘China’ bij het meisje dat uit Vietnam kwam, maar ik had in andere gesprekken en interviews al gemerkt dat alles en iedereen die uit Azië afkomstig was aangeduid werd als ‘Chinees’. Voor de meeste van mijn respondenten was China dus een synoniem voor Azië. Over de taken van de vrijwilligers binnen het project kreeg ik ongeveer dezelfde antwoorden als op de vraag of er een duidelijke taakomschrijving was voor de vrijwilligerstoeristen²⁰. Er waren geen vaststaande taken en de vrijwilligers deden wat er ‘vanuit henzelf’ kwam.

“Ik weet niet precies wat haar taken waren, maar ik neem aan dat ze gewoon les gaf en af en toe en met de kinderen speelde. Tina was er meestal alleen ‘s ochtends, ik kan me nog herinneren dat zij nooit meelunchte en verder heb ik niet zoveel meegekregen van wat ze hier deed” (Camelia 24 jaar, project II).

Harper (2002) legt in zijn artikel uit dat het effect van foto's voor een groot deel met herinneringen te maken heeft. Foto's roepen volgens hem herinneringen op en leggen het onmogelijke vast: een persoon die verdwenen is, een gebeurtenis die voorbij is. Dat is hier ook het geval. De persoon op de foto is verdwenen, niet meer aanwezig. Ook de gebeurtenissen die plaats hebben gevonden toen de vrijwilligerstoeristen bij het project werkten liggen in het verleden. Volgens Harper roepen foto's ‘an extraordinary sense of seeming to retrieve something that has disappeared’ op, die leidt tot diepe en interessante gesprekken (Harper 2002:23). Dit was bij een klein deel van mijn respondenten het geval. Zij vertelden over hun herinneringen aan de vrijwilligers en kwamen ook met anekdotes over andere vrijwilligers en situaties uit het verleden. Bij de respondenten die de vrijwilligers op de foto's niet herkenden was dit nauwelijks het geval. Er vielen veel stiltes en ik moest veel vragen blijven stellen waardoor de spontaniteit die de foto elicitatie met zich mee zou horen te brengen een beetje verdween²¹. Ik was het gesprek weer aan het ‘leiden’ en kon de

²⁰ Zie ‘organisatorische stijl Aiesec’, blz. 45

²¹ Dit wordt ook wel ‘narrative complexity’ (Hiller & DiLuzio 2004) genoemd: de respondent is een persoon die soms geen kant en klare antwoorden heeft. Tijdens het interview kunnen er ook ‘multivocality and contextual shifts’ plaatsvinden, wanneer de respondent van antwoord verandert als er een ander perspectief genomen wordt door de onderzoeker. Interviewen is een interactieve activiteit en het gaat erom dat we als etnografen van alleen data verzamelen naar betekenisgeving gaan en ‘event validation’ (erkenning) bieden in ons interviews.

respondent niet loslaten in zijn/haar herinneringen, omdat die herinneringen er simpelweg niet waren.

Scenariovragen

Naast foto elicitatie gebruikte ik ook dilemmavragen in mijn interview om een beter inzicht te krijgen in de belevingswereld van mijn respondenten. Met deze vragen schetst de onderzoeker een scenario die in het dagelijkse leven van de respondent zou kunnen voorkomen. Vervolgens vraagt de onderzoeker om een reactie of advies van de respondent. 'Wat zou jij doen?' of 'Hoe schat jij deze situatie in?' Williams (2004) pleit ervoor om scenariovragen te gebruiken binnen de examinering van universitaire studenten omdat deze vragen de mogelijkheid scheppen voor studenten om te laten zien dat zij kennis hebben over het onderwerp. Wanneer een student (of respondent) een case voor zich krijgt waar hij/zij zich makkelijk mee kan identificeren en waarbij hij/zij benadert wordt als getuige-deskundige bevordert dit volgens Williams op effectieve wijze het eigen denken (Williams 2004: 935). Ook creëert een scenariovraag een grotere vrijheid bij de constructie van het antwoord van een respondent. Zij hebben het gevoel dat hen om advies wordt gevraagd, meer dan om een mening. Hierdoor kunnen respondenten zich minder bezwaard voelen om een 'open' antwoord te geven dan wanneer puur om hun mening wordt gevraagd. Natuurlijk ligt er wel altijd een mening en een bepaalde denkwijze aan het antwoord van de respondent ten grondslag en juist daarin was ik geïnteresseerd. Aan de hand van mijn scenariovragen wilde ik me een beeld vormen over de wijze waarop mijn respondenten naar (lokale) ontwikkelingsprojecten keken en of dit samenhang met de wijze waarop zij naar vrijwilligtoerisme en vrijwilligerstoeristen keken.

Het eerste scenario schetst een situatie waarbij de respondent de keuze krijgt om wel al dan niet te beginnen met de bouw van een school zonder genoeg fondsen voor de voltooiing van het project: "Een vriendin van mij heeft genoeg geld ingezameld om een school te bouwen in een sloppenwijk van Kenia. Er is niet genoeg geld voor boeken/schoolbanken/salarissen van de docenten. Zou u haar adviseren om te beginnen met de bouw of om te wachten?" Hier reageerden alle respondenten op met een positief advies: beginnen met de bouw van de school. Een veelvoorkomende reactie was 'Gewoon beginnen, je gaat toch niet met dat geld blijven zitten als je het hebt' (37 van de 75 respondenten). Ook was het antwoord 'waarom niet (beginnen)?' ruim vertegenwoordigd (21 respondenten).

Bij de tweede scenariovraag wordt opnieuw een positief of negatief bouwadvies aan

de respondent gevraagd. Hierbij gaat het om een watertank: 'Mijn collega in Oeganda heeft fondsen verzameld en hij heeft nu genoeg geld om een watertank te kopen voor een dorp waar water schaars is. Hij heeft nog niet genoeg fondsen bij elkaar om een constante toevoer van water te kunnen garanderen. Zou u eerst het geld bij elkaar krijgen of meteen de waterput laten graven?' Opnieuw gaven alle respondenten een positief bouwadvies.

Om te kijken hoe mijn respondenten dachten de financiering van een dergelijk project, zoals genoemd in scenariovraag 1 en 2, rond te kunnen krijgen vroeg ik hen opnieuw om een advies. De derde scenariovraag luidde: "Wanneer er een project zoals dit project (het project waar de respondent voor werkt) opgezet gaat worden in een andere stad, hoe zou u dan adviseren om te werk te gaan? Wie moeten er als eerst benaderd worden en hoe krijg je de fondsen/financiering rond?". Hierop was het vaakst genoemde antwoord de directeur/directrice van het huidige project waarbij de respondent werkte (68 van de 75). Zeven respondenten noemden een overheidsorgaan of andere instantie waar zij financiële steun zouden proberen te krijgen. Aan de 68 respondenten die zich in eerste instantie tot de directie zouden wenden, vroeg ik wat zij zouden doen als deze hen niet kon helpen. Hierop antwoordden 64 respondenten dat zij zich dan tot vrienden en/of familie zouden wenden. Dit weerspiegelt de geest van *harambee* die nog steeds heerst in Kenia: laten we het eerst kleinschalig (vanuit onze gemeenschap) op proberen te lossen en samen het project tot slagen brengen.

Het onderdeel scenariovragen in mijn interview bevatte nog twee vragen. Hierbij werd het advies van de respondenten gevraagd wat betreft het selecteren van vrijwilligerstoeristen op basis van geslacht (zie 'gender', blz. 41) en de vraag of de respondenten de oprichters van een project zouden adviseren om vrijwilligers persoonlijk uit te kiezen (zie 'organisatorische stijl Aiesec', blz. 44)

De scenariovragen hebben mij een beter inzicht gegeven in de manier waarop mijn respondenten naar ontwikkelingsprojecten in het algemeen kijken en de wijze waarop de projecten waarbij de respondenten werken in hun ogen geconstrueerd zijn. Hierbij speelt de *harambee* mentaliteit een grote rol. Zoveel mogelijk wordt kleinschalig en binnen de gemeenschap (of het project) georganiseerd.

Hoofdstuk V Conclusie

In deze thesis heb ik onderzocht hoe medewerkers van lokale ontwikkelingsprojecten in Nairobi betekenis geven aan vrijwilligerstoeristen die door Aiesec bij deze projecten aan het werk gezet worden. Vrijwilligtoerisme wordt in het grootste deel van de literatuur neergezet als een redelijk nieuwe vorm van toerisme, waarbij de nadruk op de positieve gevolgen voor de vrijwilligerstoeristen alsmede de ontvangers wordt gelegd. Deze positieve effecten zijn zo overbelicht dat vrijwilligtoerisme door een groot deel van de westerse bevolking als moreel aantrekkelijk gezien wordt. Door zo kritiekloos naar het verschijnsel te kijken, wordt er geen aandacht besteed aan de mogelijke negatieve effecten van vrijwilligtoerisme en aan de wijze waarop vrijwilligtoerisme 'op de grond' en in de praktijk ervaren wordt.

Door interviews te houden met 75 medewerkers van zes lokale ontwikkelingsprojecten en te observeren en te praten met lokale actoren en Aiesec-ers heb ik de organisatorische stijl van Aiesec in kaart gebracht als een flexibele stijl, waarbij weinig tot geen vaardigheden van de vrijwilligtoerist worden verwacht voor het werk wat hij/zij zal gaan verrichten en waarbij de vrijwilligtoerist 'losgelaten' wordt bij het project om naar eigen invulling een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van het project. Deze flexibele stijl die gebaseerd is op neoliberalisme brengt verwarring en onduidelijkheid mee over de rollen die een vrijwilligtoerist hoort te vervullen en wat er al dan niet van een vrijwilligtoerist verwacht mag worden door de lokale medewerkers.

Met behulp van (scenario)vragen is duidelijk geworden dat de *harambee* traditie nog erg leeft onder Kenianen. Binnen deze door Jomo Kenyatta ontwikkelde traditie worden ontwikkelingsprojecten kleinschalig opgezet en uitgevoerd door gemeenschappen zelf. De overheid wordt vervolgens geacht om mee te helpen met de voltooiing van de projecten door aanvullende (financiële) hulp te verstrekken. Dit laatste gebeurt echter vaker niet dan wel, waardoor veel projecten afhankelijk zijn van sponsors en donaties en anders opgedoekt worden. Alle respondenten gaven bij de scenariovragen het advies om meteen een school of watertank te bouwen ondanks het feit dat er niet genoeg fondsen beschikbaar waren voor een verdere opbouw van het project. Dit laat ook duidelijk zien dat het in de beleving van de Kenianen belangrijker is om te beginnen met een project en 'samen aan te pakken', dat wil zeggen het bouwen van een gebouw of voorziening en dat er pas later nagedacht wordt over de wijze waarop het project vorm zal worden gegeven. De kennis over financiële zaken en mogelijkheden was bij het grootste deel van mijn respondenten minimaal. Zij wisten niet waar het geld voor hun project vandaan kwam en zij zouden zich voor financiële hulp of advies bij een hypothetisch nieuw project wenden tot de directeur of directrice van het huidige project. Deze leidinggevenden van alle zes de projecten noemden een instantie of

overheidsinstelling waar zij zouden aankloppen voor financiële steun, maar gaven tegelijkertijd aan dat deze steun bijna nooit verstrekt wordt.

Geen van de socio-demografische gegevens van mijn respondenten, zoals gender leeftijd en opleidingsniveau, waren significant in het voorspellen van een positieve of negatieve houding ten opzichte van vrijwilligerstoerisme. Wat betreft de impact die de vrijwilligerstoeristen op de lokale samenleving hebben, denk ik dat deze veel kleiner is dan door de meeste partijen aangenomen wordt. Minder dan de helft van de 75 respondenten herkenden de vrijwilligerstoeristen die ik op de foto liet zien, terwijl 70 van de respondenten met deze vrijwilligers had samengewerkt. Geen van hen wist waar de vrijwilligertoerist vandaan kwam en maar tien respondenten konden zich de (bij)naam van de vrijwilligertoerist herinneren. Van een sterker wederzijds cultureel begrip als gevolg van vrijwilligerstoerisme kan op deze manier geen sprake zijn, want de respondenten gaven aan dat zij nauwelijks (inhoudelijke) gesprekken met de vrijwilligers voerden. De vrijwilligers (en hun daden) worden amper onthouden en zeker niet geprezen door de lokale medewerkers.

Hierboven is aan de hand van de antwoorden op de (scenario)vragen het beeld dat lokale medewerkers hebben van ontwikkelingsprojecten in het algemeen en het beeld dat zij hebben van vrijwilligers beschreven. Zoals ik in hoofdstuk I aangaf leek het mij interessant om te kijken of deze twee beelden met elkaar overeenkomen of verschillen en of er een samenhang bestaat tussen de wijze waarop naar ontwikkelingswerk gekeken wordt en de mate waarin vrijwilligerstoeristen gewaardeerd worden. Uit de reacties en antwoorden op de scenariovragen is gebleken dat de respondenten een voorkeur hebben voor het opzetten van een project vanuit de gemeenschap. Binnen deze *harambee* traditie worden alle taken uitgevoerd door medewerkers en de vrijwilligerstoeristen die door Aiesec aan de projecten gekoppeld worden lijken moeilijk in deze traditie te passen. Wanneer de vrijwilligers een langere periode blijven zal de impact die zij hebben op de projecten veel groter zijn en zullen zij ook beter passen binnen de visie op ontwikkelingswerk als een gemeenschapsinitiatief, omdat zij door hun langere verblijfsduur meer betrokken zullen zijn bij de gemeenschap.

Aiesec profileert zich als een organisatie die bijdraagt aan het creëren van een groter cultureel begrip tussen verschillende culturen en nationaliteiten en claimt dat de vrijwilligerstoeristen die zij naar derdewereldlanden zenden een 'directe positieve impact' hebben op de lokale samenlevingen. Om deze claims waar te kunnen maken zou ik Aiesec adviseren om meer eisen te stellen aan de (technische) vaardigheden van vrijwilligers, de vrijwilligers voor een langere tijd dan de nu gebruikelijke vier-zes weken in te zetten, en beter te communiceren met lokale ontwikkelingsprojecten door bijvoorbeeld maandelijkse of driemaandelijke evaluatiegesprekken te houden waarin wederzijdse verwachtingen en verbeterpunten duidelijk worden besproken. De vrijwilligerstoeristen worden redelijk

voorbereid door middel van workshops en een streng toelatingsgesprek om in de database van Aiesec te komen, maar daarna worden de vrijwilligers volledig losgelaten. Mijn advies zou zijn dat vrijwilligers die op hun eerste dag door hun 'buddy' van Aiesec naar het plaatselijk ontwikkelingsproject gebracht worden, meteen een gesprek krijgen met de leidinggevende(n) van het project om wederzijdse verwachtingen duidelijk te maken. De buddy hoort ook aanwezig te zijn bij dit gesprek en er een verslag van te maken voor in de dossiers van de vrijwilliger en die van het project. De evaluatierapporten die vrijwilligers bij terugkomst in eigen land schrijven, zouden teruggekoppeld moeten worden aan het project en aan Aiesec zelf in plaats van direct weggestopt te worden in het persoonlijke dossier van de vrijwilliger. Tenslotte zou het goed zijn wanneer Aiesec-ers enkele keren per jaar om de tafel gaan zitten met medewerkers van de projecten waar zij vrijwilligers heen sturen. Deze gesprekken kunnen de vorm aannemen van evaluatiegesprekken waarin van beide kanten verbeterpunten aangegeven kunnen worden. Een grote meerderheid van mijn respondenten gaf aan de behoefte aan dergelijke gesprekken te voelen en ik denk dat evaluatiegesprekken ook voor Aiesec zelf belangrijk zijn, aangezien vrijwilligers veel beter voorbereid en begeleid kunnen worden wanneer het duidelijk is wat het plaatselijke project waarbij de vrijwilliger gaat werken van de vrijwilliger verwacht. Ten slotte zouden vrijwilligers een langere (intensievere) tijd moeten doorbrengen bij de projecten dan nu het geval is, om deel te kunnen gaan uitmaken van de *harambee* geest en een grotere impact op de lokale gemeenschap te kunnen uitoefenen met hun werk bij het project.

Het verschijnsel vrijwilligerstoerisme is een interessant onderzoeksthema. Mijn onderzoek is maar een kleine bijdrage in het debat over de positieve en negatieve effecten en impact op lokale samenlevingen. Ik denk dat vrijwilligertoerisme op dit moment meer een vorm van toerisme is dan van ontwikkelingshulp, maar er zijn zeker verbeterpunten die ertoe kunnen leiden dat de impact van vrijwilligerstoeristen en –toerisme op lokale projecten en samenlevingen wordt vergroot.

Bibliografie

- Berremen, G. (2007) 'Chapter 9 – Behind Many Masks: Ethnography and Impression' in: A.C.G.M. Robben en J.A. Sluka (red.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* Malden MA, Blackwell: 137-158.
- Borschgrevink, A. (2003) 'Silencing Language: Of Anthropologists and Interpreters' *Ethnography* 4: 95-122.
- Bradshaw, Y.W. (1993) 'State Limitations, Self-Help Secondary Schooling, and Development in Kenya' *Social Forces* 72-2: 347-378.
- Campbell, L.M. (2006) 'What Makes Them Pay? Values of Volunteer Tourists Working for Sea Turtle Conservation' *Environmental Management* 38-1: 84-89.
- Campbell, L.M. en N.J. Grey (2007) 'A Decommodified Experience? Exploring Aesthetic, Economic and Ethical Values for Volunteer Ecotourism in Costa Rica' *Journal of Sustainable Tourism* 15-5: 463-482.
- Clifton, J., en A. Benson (2006) 'Planning for sustainable ecotourism: The case for research ecotourism in developing country destinations' *Journal of Sustainable Tourism* 14-3: 238–254.
- Eliasoph, N. (2011) *Making Volunteers: Civic Life After Welfare's End* Princeton/Oxford, Princeton University Press.
- Elyachar, J. (2003) 'Mappings of Power: The State, NGOs, and International Organizations in the Informal Economy of Cairo' *Comparative Studies in Society and History* 45: 571-605.
- Favret-Saada, J. (2007) 'Chapter 34 – The Way Things are Said' in: A.C.G.M. Robben en J.A. Sluka (red.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* Malden MA, Blackwell: 465-475.
- Ferguson, J. (2005) 'Seeing Like an Oil Company: Space, Security, and Global Capital in Neoliberal Africa' *American Anthropologist* 107-3: 377-382.
- Gupta, A. en J. Ferguson (2007) 'Chapter 24 – Beyond "Culture": Space, Identity, and the Politics of Difference' in: A.C.G.M. Robben en J.A. Sluka (red.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* Malden MA, Blackwell: 337-346.
- Guttentag, D.A. (2009) 'The possible negative impacts of volunteer tourism' *International Journal of Tourism Research* 11-6: 537-551.

Hearn, J. (2002) 'The 'Invisible' NGO: US Evangelical Missions in Kenya' *Journal of Religion in Africa* 32-1: 32-60.

Hiller, H.H. en D.L. DiLuzio (2004) 'The Interviewee and the Research Interview: Analysing a Neglected Dimension in Research' *Canadian Review of Sociology/Revue Canadienne de Sociologie* 41-1, 1-26.

Kisubi, A.T. (2012) 'Harambee Populism, Social Change and Modern Education in Kenya' in: N.Omiunota en P. Ukpokodu (red.) *Contemporary Voices from the Margin: African Educators on African and American Education* IAP: 149-168.

Li, T.M. (2005) 'Beyond "the State" and Failed Schemes' *American Anthropologist* 107-3: 383–394.

McGehee, N.G. (2002) 'Volunteer tourism and social movement participation' *Annals of Tourism Research* 29-1: 124-143.

McGehee, N.G. en K. Andereck (2009) 'Volunteer tourism and the "volunteered": The case of Tijuana, Mexico' *Journal of Sustainable Tourism* 17-1: 39-51.

Mitchell, T. (2005) 'The work of economics: how a discipline makes its world' *European Journal of Sociology* 46-2: 297-320.

Raymond, E.M. en M. Hall (2008) 'The development of cross-cultural (mis)understanding through volunteer tourism' *Journal of Sustainable Tourism* 16-5: 530-543.

Robben A.C.G.M. en J.A. Sluka (2007) 'Fieldwork in Cultural Anthropology: An Introduction' in: A.C.G.M. Robben en J.A. Sluka (red.) *Ethnographic Fieldwork: An Anthropological Reader* Malden MA, Blackwell: 1-28.

Rose, N. (1996) 'Governing "advanced" liberal democracies' in: A. Barry, T. Osborne en N. Rose (red.) *Foucault and Political Reason: Liberalism, Neoliberalism and the Rationalities of Government* London, UCL Press: 37-65.

Simpson, K. (2004) 'Doing development: The gap year, volunteer tourists, and popular practice of development' *Journal of International Development* 16-3: 681–692.

Standing, G. (2011) *The Precariat: The New Dangerous Class* London, Bloomsbury Academic.

Van de Veen, G.N.G. (2008) 'Laat het zien. Het gebruik van foto's in interviews' *Tijdschrift voor Criminologie* 50-4: 384-393.

Wearing, S. (2001) *'Volunteer tourism: Experiences that make a difference'* Wallingford, CABI Publishing.

Wearing, S. (2004) 'Examining best practice in volunteer tourism' in: R. Stebbins en M. Graha, (red.) *Volunteering as leisure/leisure as volunteering: An international assessment* Wallingford, CABI Publishing: 209-224.

Williams, J.B. (2004) 'Creating authentic assessments: A method for the authoring of open book web examinations' *21st ASCILITE Conference: Beyond the Comfort Zone*: 5-8.

Wright, C. (2004) 'Material and Memory: Photography in the Western Solomon Islands' *Journal of Material Culture* 9: 73-85.

BIJLAGEN

Bijlage I Vragenlijst

Algemeen

- Wat is uw naam?
- Wat is uw leeftijd?
- Bent u getrouwd?
- Heeft u kinderen?
- Hoelang woont u hier al?
 - Waar woonde u hiervoor?
- Wat is uw hoogst genoten opleiding?
- Wat is uw beroep?

Specifiek

- Wat is uw functie binnen het project?
- Hoe is het project opgebouwd?
- Wanneer (in welk jaar) is het project opgebouwd?
- Hoeveel mensen werken bij het project?
- Wie financiert het project?
- Wie zijn er bij het project betrokken?
- Weet u waar de afkorting NGO voor staat?
- Wat zijn de kenmerken van een NGO?

Scenariovragen

- I. Een vriendin van mij heeft genoeg geld ingezameld om een school te bouwen in een sloppenwijk van Nairobi. Er is niet genoeg geld voor boeken/banken/salarissen van de docenten. Zou u haar adviseren om te beginnen met de bouw of te wachten?
- II. Mijn collega in Oeganda heeft fondsen verzameld en hij heeft nu genoeg geld om een watertank te kopen voor een dorp waar water schaars is. Hij heeft nog niet genoeg fondsen bij elkaar om een constante toevoer van water te kunnen garanderen. Zou u eerst het geld bij elkaar krijgen of meteen de waterput laten graven?
- III. Wanneer er een project zoals dit project (het project waar de respondent voor werkt) opgezet gaat worden in een andere stad, hoe zou u dan adviseren om te werk te gaan? Wie moeten er als eerst benaderd worden en hoe krijgt u fondsen/financiering bij elkaar?
- IV. Hoe is de verdeling van taken voor mannen en vrouwen binnen dit project verdeeld? Zou u voor een nieuw project aanraden om vooral mannen of vooral vrouwen in te zetten?
- V. Zou u de oprichters van een project adviseren om vrijwilligers persoonlijk uit te kiezen? Waarom wel of niet? (Aan welke eisen zouden de vrijwilligers in uw ogen moeten voldoen)

Foto vragen vrijwilligertoerist

- Kunt u voor mij beschrijven wat er op deze foto te zien is?
- Herkent u de persoon op deze foto?
- Weet u zijn/haar naam?
- Weet u waar deze vrijwilliger vandaan kwam (afkomst)?
- Wat waren de taken van deze vrijwilliger binnen het project?

Vrijwilligerstoeristen algemeen

- Zou u vrijwilligerstoeristen die door Aiesec naar uw project gestuurd worden willen indelen onder 'toeristen' of onder 'vrijwilligers'?
- Is er een duidelijke (vaststaande) taakbeschrijving voor de vrijwilligers die hier komen werken?
- Zijn er consequenties of sancties voor de vrijwilligers wanneer zij hun taken niet goed afronden?
- Heeft u een voorkeur voor vrijwilligers uit een bepaald land of continent?
 - ➔ Heeft u deze voorkeur kenbaar gemaakt aan Aiesec?
- Heeft u wel eens een evaluatiegesprek met Aiesec gehad?
 - ➔ Zou u daar behoefte aan hebben?
-

Ik wil u graag bedanken voor het meewerken aan mijn interview. Zou ik contact met u mogen opnemen als ik nog verdere vragen heb?

Einde

Bijlage II AAA Code of Ethics

Code of Ethics of the American Anthropological Association

Approved June 1998

I. Preamble

Anthropological researchers, teachers and practitioners are members of many different communities, each with its own moral rules or codes of ethics. Anthropologists have moral obligations as members of other groups, such as the family, religion, and community, as well as the profession. They also have obligations to the scholarly discipline, to the wider society and culture, and to the human species, other species, and the environment. Furthermore, fieldworkers may develop close relationships with persons or animals with whom they work, generating an additional level of ethical considerations. In a field of such complex involvements and obligations, it is inevitable that misunderstandings, conflicts, and the need to make choices among apparently incompatible values will arise. Anthropologists are responsible for grappling with such difficulties and struggling to resolve them in ways compatible with the principles stated here. The purpose of this Code is to foster discussion and education. The American Anthropological Association (AAA) does not adjudicate claims for unethical behavior. The principles and guidelines in this Code provide the anthropologist with tools to engage in developing and maintaining an ethical framework for all anthropological work.

II. Introduction

Anthropology is a multidisciplinary field of science and scholarship, which includes the study of all aspects of humankind--archaeological, biological, linguistic and sociocultural. Anthropology has roots in the natural and social sciences and in the humanities, ranging in approach from basic to applied research and to scholarly interpretation. As the principal organization representing the breadth of anthropology, the American Anthropological Association (AAA) starts from the position that generating and appropriately utilizing knowledge (i.e., publishing, teaching, developing programs, and informing policy) of the peoples of the world, past and present, is a worthy goal; that the generation of anthropological knowledge is a dynamic process using many different and ever-evolving approaches; and that for moral and practical reasons, the generation and utilization of knowledge should be achieved in an ethical manner. The mission of American Anthropological Association is to advance all aspects of anthropological research and to

foster dissemination of anthropological knowledge through publications, teaching, public education, and application. An important part of that mission is to help educate AAA members about ethical obligations and challenges involved in the generation, dissemination, and utilization of anthropological knowledge.

The purpose of this Code is to provide AAA members and other interested persons with guidelines for making ethical choices in the conduct of their anthropological work. Because anthropologists can find themselves in complex situations and subject to more than one code of ethics, the AAA Code of Ethics provides a framework, not an ironclad formula, for making decisions. Persons using the Code as a guideline for making ethical choices or for teaching are encouraged to seek out illustrative examples and appropriate case studies to enrich their knowledge base. Anthropologists have a duty to be informed about ethical codes relating to their work, and ought periodically to receive training on current research activities and ethical issues. In addition, departments offering anthropology degrees should include and require ethical training in their curriculums. No code or set of guidelines can anticipate unique circumstances or direct actions in specific situations. The individual anthropologist must be willing to make carefully considered ethical choices and be prepared to make clear the assumptions, facts and issues on which those choices are based. These guidelines therefore address *general* contexts, priorities and relationships which should be considered in ethical decision making in anthropological work.

III. Research

In both proposing and carrying out research, anthropological researchers must be open about the purpose(s), potential impacts, and source(s) of support for research projects with funders, colleagues, persons studied or providing information, and with relevant parties affected by the research. Researchers must expect to utilize the results of their work in an appropriate fashion and disseminate the results through appropriate and timely activities. Research fulfilling these expectations is ethical, regardless of the source of funding (public or private) or purpose (i.e., "applied," "basic," "pure," or "proprietary"). Anthropological researchers should be alert to the danger of compromising anthropological ethics as a condition to engage in research, yet also be alert to proper demands of good citizenship or host-guest relations. Active contribution and leadership in seeking to shape public or private sector actions and policies may be as ethically justifiable as inaction, detachment, or noncooperation, depending in circumstances. Similar principles hold for anthropological researchers employed or otherwise affiliated with nonanthropological institutions, public institutions, or private enterprises.

A. Responsibility to people and animals with whom anthropological researchers work and whose lives and cultures they study.

1. Anthropological researchers have primary ethical obligations to the people, species, and materials they study and to the people with whom they work. These obligations can supersede the goal of seeking new knowledge, and can lead to decisions not to undertake or to discontinue a research project when the primary obligation conflicts with other responsibilities, such as those owed to sponsors or clients. These ethical obligations include:

- ☐ To avoid harm or wrong, understanding that the development of knowledge can lead to change which may be positive or negative for the people or animals worked with or studied
- ☐ To respect the well-being of humans and nonhuman primates
- ☐ To work for the long-term conservation of the archaeological, fossil, and historical records
- ☐ To consult actively with the affected individuals or group(s), with the goal of establishing a working relationship that can be beneficial to all parties involved

2. Anthropological researchers must do everything in their power to ensure that their research does not harm the safety, dignity, or privacy of the people with whom they work, conduct research, or perform other professional activities. Anthropological researchers working with animals must do everything in their power to ensure that the research does not harm the safety, psychological well-being or survival of the animals or species with which they work.

3. Anthropological researchers must determine in advance whether their hosts/providers of information wish to remain anonymous or receive recognition, and make every effort to comply with those wishes. Researchers must present to their research participants the possible impacts of the choices, and make clear that despite their best efforts, anonymity may be compromised or recognition fail to materialize.

4. Anthropological researchers should obtain in advance the informed consent of persons being studied, providing information, owning or controlling access to material being studied, or otherwise identified as having interests which might be impacted by the research. It is understood that the degree and breadth of informed consent required will depend on the nature of the project and may be affected by requirements of other codes, laws, and ethics of the country or community in which the research is pursued. Further, it is understood that the informed consent process is dynamic and continuous; the process should be initiated in the project design and continue through implementation by way of dialogue and negotiation

with those studied. Researchers are responsible for identifying and complying with the various informed consent codes, laws and regulations affecting their projects. Informed consent, for the purposes of this code, does not necessarily imply or require a particular written or signed form. It is the quality of the consent, not the format, that is relevant.

5. Anthropological researchers who have developed close and enduring relationships (i.e., covenantal relationships) with either individual persons providing information or with hosts must adhere to the obligations of openness and informed consent, while carefully and respectfully negotiating the limits of the relationship.

6. While anthropologists may gain personally from their work, they must not exploit individuals, groups, animals, or cultural or biological materials. They should recognize their debt to the societies in which they work and their obligation to reciprocate with people studied in appropriate ways.

B. Responsibility to scholarship and science

1. Anthropological researchers must expect to encounter ethical dilemmas at every stage of their work, and must make good-faith efforts to identify potential ethical claims and conflicts in advance when preparing proposals and as projects proceed. A section raising and responding to potential ethical issues should be part of every research proposal.

2. Anthropological researchers bear responsibility for the integrity and reputation of their discipline, of scholarship, and of science. Thus, anthropological researchers are subject to the general moral rules of scientific and scholarly conduct: they should not deceive or knowingly misrepresent (i.e., fabricate evidence, falsify, plagiarize), or attempt to prevent reporting of misconduct, or obstruct the scientific/scholarly research of others.

3. Anthropological researchers should do all they can to preserve opportunities for future fieldworkers to follow them to the field.

4. Anthropological researchers should utilize the results of their work in an appropriate fashion, and whenever possible disseminate their findings to the scientific and scholarly community.

5. Anthropological researchers should seriously consider all reasonable requests for access to their data and other research materials for purposes of research. They should also make every effort to insure preservation of their fieldwork data for use by posterity.

C. Responsibility to the public

1. Anthropological researchers should make the results of their research appropriately available to sponsors, students, decision makers, and other nonanthropologists. In so doing, they must be truthful; they are not only responsible for the factual content of their statements but also must consider carefully the social and political implications of the information they disseminate. They must do everything in their power to insure that such information is well understood, properly contextualized, and responsibly utilized. They should make clear the empirical bases upon which their reports stand, be candid about their qualifications and philosophical or political biases, and recognize and make clear the limits of anthropological expertise. At the same time, they must be alert to possible harm their information may cause people with whom they work or colleagues.

2. Anthropologists may choose to move beyond disseminating research results to a position of advocacy. This is an individual decision, but not an ethical responsibility.

IV. Teaching

Responsibility to students and trainees

While adhering to ethical and legal codes governing relations between teachers/mentors and students/trainees at their educational institutions or as members of wider organizations, anthropological teachers should be particularly sensitive to the ways such codes apply in their discipline (for example, when teaching involves close contact with students/trainees in field situations). Among the widely recognized precepts which anthropological teachers, like other teachers/mentors, should follow are:

1. Teachers/mentors should conduct their programs in ways that preclude discrimination on the basis of sex, marital status, "race," social class, political convictions, disability, religion, ethnic background, national origin, sexual orientation, age, or other criteria irrelevant to academic performance.
2. Teachers'/mentors' duties include continually striving to improve their teaching/training techniques; being available and responsive to student/trainee interests; counseling students/trainees realistically regarding career opportunities; conscientiously supervising, encouraging, and supporting students'/trainees' studies; being fair, prompt, and reliable in

communicating evaluations; assisting students/trainees in securing research support; and helping students/trainees when they seek professional placement.

3. Teachers/mentors should impress upon students/trainees the ethical challenges involved in every phase of anthropological work; encourage them to reflect upon this and other codes; encourage dialogue with colleagues on ethical issues; and discourage participation in ethically questionable projects.

4. Teachers/mentors should publicly acknowledge student/trainee assistance in research and preparation of their work; give appropriate credit for coauthorship to students/trainees; encourage publication of worthy student/trainee papers; and compensate students/trainees justly for their participation in all professional activities.

5. Teachers/mentors should beware of the exploitation and serious conflicts of interest which may result if they engage in sexual relations with students/trainees. They must avoid sexual liaisons with students/trainees for whose education and professional training they are in any way responsible.

V. Application

1. The same ethical guidelines apply to all anthropological work. That is, in both proposing and carrying out research, anthropologists must be open with funders, colleagues, persons studied or providing information, and relevant parties affected by the work about the purpose(s), potential impacts, and source(s) of support for the work. Applied anthropologists must intend and expect to utilize the results of their work appropriately (i.e., publication, teaching, program and policy development) within a reasonable time. In situations in which anthropological knowledge is applied, anthropologists bear the same responsibility to be open and candid about their skills and intentions, and monitor the effects of their work on all persons affected. Anthropologists may be involved in many types of work, frequently affecting individuals and groups with diverse and sometimes conflicting interests. The individual anthropologist must make carefully considered ethical choices and be prepared to make clear the assumptions, facts and issues on which those choices are based.

2. In all dealings with employers, persons hired to pursue anthropological research or apply anthropological knowledge should be honest about their qualifications, capabilities, and aims. Prior to making any professional commitments, they must review the purposes of prospective employers, taking into consideration the employer's past activities and future goals. In working for governmental agencies or private businesses, they should be especially careful not to promise or imply acceptance of conditions contrary to professional ethics or competing commitments.

3. Applied anthropologists, as any anthropologist, should be alert to the danger of compromising anthropological ethics as a condition for engaging in research or practice. They should also be alert to proper demands of hospitality, good citizenship and guest status. Proactive contribution and leadership in shaping public or private sector actions and policies may be as ethically justifiable as inaction, detachment, or noncooperation, depending on circumstances.

VI. Epilogue

Anthropological research, teaching, and application, like any human actions, pose choices for which anthropologists individually and collectively bear ethical responsibility. Since anthropologists are members of a variety of groups and subject to a variety of ethical codes, choices must sometimes be made not only between the varied obligations presented in this code but also between those of this code and those incurred in other statuses or roles. This statement does not dictate choice or propose sanctions. Rather, it is designed to promote discussion and provide general guidelines for ethically responsible decisions.

VII. Acknowledgments

This Code was drafted by the Commission to Review the AAA Statements on Ethics during the period January 1995-March 1997. The Commission members were James Peacock (Chair), Carolyn Fluehr-Lobban, Barbara Frankel, Kathleen Gibson, Janet Levy, and Murray Wax. In addition, the following individuals participated in the Commission meetings: philosopher Bernard Gert, anthropologists Cathleen Crain, Shirley Fiske, David Freyer, Felix Moos, Yolanda Moses, and Niel Tashima; and members of the American Sociological Association Committee on Ethics. Open hearings on the Code were held at the 1995 and 1996 annual meetings of the American Anthropological Association. The Commission solicited comments from all AAA Sections. The first draft of the AAA Code of Ethics was discussed at the May 1995 AAA Section Assembly meeting; the second draft was briefly discussed at the November 1996 meeting of the AAA Section Assembly.

The Final Report of the Commission was published in the September 1995 edition of the *Anthropology Newsletter* and on the AAA web site (<http://www.aaanet.org>). Drafts of the Code were published in the April 1996 and 1996 annual meeting edition of the *Anthropology Newsletter* and the AAA web site, and comments were solicited from the membership. The Commission considered all comments from the membership in formulating the final draft in February 1997. The Commission gratefully acknowledge the use of some language from the codes of ethics of the National Association for the Practice of Anthropology and the Society for American Archaeology.

VIII. Other Relevant Codes of Ethics

The following list of other Codes of Ethics may be useful to anthropological researchers, teachers and practitioners:

Animal Behavior Society

1991 Guidelines for the Use of Animals in Research. *Animal Behavior* 41:183-186.

American Board of Forensic Examiners

n.d. *Code of Ethical Conduct*. (American Board of Forensic Examiners, 300 South Jefferson Avenue, Suite 411, Springfield, MO 65806).

Archaeological Institute of America

1991 Code of Ethics. *American Journal of Archaeology* 95:285.

1994 *Code of Professional Standards*. (Archaeological Institute of America, 675 Commonwealth Ave, Boston, MA 02215-1401. Supplements and expands but does not replace the earlier Code of Ethics).

National Academy of Sciences

1995 *On Being a Scientist: Responsible Conduct in Research*. 2nd edition. Washington, D.C.: National Academy Press (2121 Constitution Avenue, NW, Washington, D.C. 20418).

National Association for the Practice of Anthropology

1988 *Ethical Guidelines for Practitioners*.

Sigma Xi

1992 Sigma Xi Statement on the Use of Animals in Research. *American Scientist* 80:73-76.

Society for American Archaeology

1996 *Principles of Archaeological Ethics*. (Society for American Archaeology, 900 Second Street, NE, Suite 12, Washington, D.C. 20002-3557).

Society for Applied Anthropology

1983 *Professional and Ethical Responsibilities*. (Revised 1983).

Society of Professional Archaeologists

1976 *Code of Ethics, Standards of Research Performance and Institutional Standards*. (Society of Professional Archaeologists, PO Box 60911, Oklahoma City, OK 73146-0911).

United Nations

1948 Universal Declaration of Human Rights.

1983 United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women.

1987 United Nations Convention on the Rights of the Child.

Forthcoming United Nations Declaration on Rights of Indigenous Peoples.